

ÖZ

Osmanlı Devleti klasik dönemde merkeziyetçi, teşkilatçı ve adaletli bir idare geleneğine sahiptir. Devlet ilk dönemlerden itibaren çeşitli kurum ve teşkilatlar kurmuş, ülkeyi ve toplumu kendi idare pratikleri çerçevesinde yönetmeye çalışmıştır. Dîvân-ı Hümâyün, toprak, tımar, maliye, ordu ve adalet teşkilatları Osmanlı Devleti'ni güçlü kılan, onu ayakta tutan teşkilatlar olmuştur. Halkın yönetiminde de düzen, güvenlik, adalet ve refah konuları ön plana çıkmıştır. Bahsi geçen uygulamalar sayesinde devlet görece uzun ömürlü olmuş, geniş coğrafyadaki farklı toplumları, insanları bir idare çatısı altında toplayıp yönetebilmiştir. Osmanlı Devleti'nde devlet ve toplum idaresinin temeli adalet anlayışına dayanmaktadır. Bu sebeptendir ki devletin temel yapı taşı olan adalet, adaletin işleyişi ve adalet kurumları önemli bir yere sahiptir. Adaletin tesisini sağlamakla görevli kurumlardan biri şüphesiz naiplik müessesesidir. Bu sebeple naiplerin liyakatli, dindar ve şer'i hükümleri iyi bilen kimseler olması gerekmektedir. Nitekim Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarından itibaren adaletin tesisi için çalışılmış olunmasına rağmen, 16. yüzyılın ikinci yarısında bu durumun sürekliliği sağlanamamış ve adalet kurumundaki bozulmaya paralel olarak naiplik kurumu da bozulmaya yüz tutmuştur. Öyle ki naipler üzerlerine düşen görevleri aksatmakla birlikte, bazı durumlarda bunları bir çıkar kapısı olarak kullanmaktan ve yolsuzluk yapmaktan geri durmamışlardır. Bu durum devlet kurumlarının tuttuğu kayıtlara yansımıştır.

Osmanlı Devleti'nde zulüm gören reayanın hakkını arama, adalet isteme, şikâyet etme hakkı vardı. Haksızlık kimden gelirse gelsin insanlar adalet kurumlarına veya taşra idare görevlilerine şikâyet edebilirdi. Halka en yakın adalet kurumu şer'i mahkemelerdi. Burada padişah adına görev yapan kadı veya naipler, halkın yakınmalarını dinler, çözüm üretirlerdi. Bu davalar şeriye sicillerine yazılırdı. Bölgedeki adalet görevlilerinden veya yerel idarecilerden davacı olanlar, sorunları çözülmeyenler çeşitli yollarla merkezdeki Dîvân'a başvurabilirlerdi. İşte bu anlayış ve uygulama doğrultusunda Osmanlı Devleti'nde naipler hakkında taşradan devlet merkezine birçok yakınma ve şikâyet ulaşılmıştır. Bunların çoğu naipler tarafından haksızlığa, zulme, suistimale, baskıya maruz kalan reaya tarafından dile getirildi. Naipe ilgili şikâyetlerin bir kısmını da yine o bölgelerde görev yapan diğer devlet görevlileri merkeze bildirdi. Sonuçta taşrada gerçekleşen bu hukuk dışı olaylar Osmanlı merkezine yansımıştır. Dîvân'da bu türden adli konular tartışılmıştır. Kanun dışı işlere, yolsuzluğa, görev ihmaline karışan naipler hakkında yapılması gerekenler, hükümet görevlilerince mühimme defterlerine kaydedilmiştir. Naiplere yönelik teftiş, soruşturma, uyarı, ceza verme, azil ve benzeri kararlar verilmiştir. Kararlar yerel yetkililere ve ilgili kişilere yazılı olarak duyurulmuştur. Bu açıdan mühimme defterleri diğer birçok konuda olduğu gibi taşradaki görevlilerle ilgili, özelde kadı ve naiplerin durumu hakkında araştırmacılara zengin bilgiler sunmaktadır. Makalenin özü, naiplerin taşrada halka, görevlilere veya devlete karşı giriştikleri olumsuz eylemlerin mühimme kayıtlarına yansıyan çeşitli örnekleridir. Bu örneklerin incelenme amacı, ilgili yüzyıllarda naiplerin içine düştüğü durumu ve devletin naipler üzerinden adaleti yeniden tesis etme çabalarını anlayabilmektir. Bu araştırmada bu kayıtlardan biri olan mühimme defterleri temel alınarak kuruma münhasır şikâyet hükümleri incelenmiştir. Söz konusu belgeler doküman analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Dîvân-ı Hümâyün, Adalet, Naip, Mühimme Defterleri, Yolsuzluk ve Şikâyetler.

* Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Tokat/TÜRKİYE, E-Posta: samettin.basol@gop.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-2938-324X.

** Doktora Öğrencisi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Tokat/TÜRKİYE, E-Posta: nazmiyegulkantaroglu@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2136-0043.

OSMANLI DEVLETİ'NDE NAİPLER HAKKINDA DEVLET MERKEZİNE YANSIYAN YOLSUZLUK VE ŞİKÂyetLER (1544-1795)

CORRUPTION AND COMPLAINTS REFLECTED IN THE STATE CENTER ABOUT THE REGENT OF THE QADI IN THE OTTOMAN STATE (1544-1795)

ABSTRACT

The Ottoman Empire has a centralist, organizational and just administration tradition in the classical period. The state established various institutions and organizations from the beginning, and tried to manage the country and society within its own administration practices. Imperial Council, land, timar, finance, military and justice organizations were the organizations that made the Ottoman Empire strong and kept it alive. In the administration of the people, the issues of order, security, justice and welfare have come to the fore. Thanks to the aforementioned practices, the state has been relatively long-lived and has been able to gather and manage different societies and people in a wide geography under one administration. The basis of the administration of state and society in the Ottoman Empire is based on the understanding of justice. Forth is reason, justice, which is the basic building block of the state, the functioning of justice and the institutions of justice have an important place. One of the in situations responsible for ensuring the institution of justice is undoubtedly their regency institution. Forth is reason, it is necessary that the regent be someone who is worthy, religious and knows the Sharia provisions well. As a matter of fact, although justice has been worked for since the early days of the Ottoman Empire, in the second half of the 16th century, the continuity of this situation was not achieved, and in parallel with the deterioration in the institution of justice, the institution of regency so faced deterioration. So much so that their gents have disrupted their duties, but in some cases, they have not stopped using them as a door of interest and committing corruption. This is reflected in their records kept by government agencies.

In the Ottoman Empire, the people who were persecuted had the right to seek justice, to demand justice and to complain. No matter who the injustice came from, people could complain to the justice institutions or provincial administration officials. The closest justice institution to the people was the Sharia courts. Here, the judges and regents who served on behalf of the sultan listened to the complaints of the people and found solutions. These cases were written in the sharia registers. Those who complained from the justice officials or local administrators in the region, and whose problems were not resolved, could apply to the Imperial Court in the center in various ways. In line with this understanding and practice, many complaints and complaints have reached the center of the state about the regents in the Ottoman Empire. Most of these were expressed by the reaya, who were subjected to injustice, oppression, abuse and oppression by the regents. Some of the complaints about the regent were also reported to the center by other state officials working in those regions. As a result, these illegal events that took place in the provinces were reflected in the Ottoman center. Such judicial matters were discussed in the Imperial Court. What should be done about the regents involved in illegal business, corruption and neglect of duty were recorded in the mühimme books by the government officials. Inspection, investigation, warning, punishment, dismissal and similar decisions were made against the regents. Decisions were announced in writing to local authorities and relevant persons. In this respect, the mühimme notebooks, as in many other subjects, provide researchers with rich information about the officials in the provinces, in particular the situation of the kadi and regents. The essence of the article is the various examples of the negative actions of the regents against the public, officials or the state in the provinces, which are reflected in mühimme records. The purpose of examining these examples is to understand the situation of the regents in the relevant centuries and the efforts of the state to re-establish justice through the regents. In this research, there records of complaints exclusive to the institution were reviewed based on one of these records, Mühimme books. These documents have been evaluated by the document analysis method.

Keywords: The Ottoman State, Imperial Council, Justice, Naib (Regent of Qadi), Mühimme Books, Degradation and Complaints.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde hukuk kuralları şer'i ve örfi hukuk olarak ikiye ayrılmıştır. Şer'i hukuk Kur'an ve sünnete dayanırken örfi hukuk padişahın emir ve düzenlemelerine dayanmaktadır. Nitekim şunu da unutmamak gerekir ki örfi hukuk her ne kadar padişah iradesine dayansa da şer'i hukuktan tamamen bağımsız değildir.¹ Adalet bu hukuk kuralları ile sağlanmaya çalışılmıştır. Bahsi geçen hukuk kuralları adalet teşkilatının önemli görevlileri tarafından mahkeme aracılığıyla uygulanmıştır. Bu görevliler arasında iki önemli kişi vardır ki bunlardan biri kadı diğeri ise naiptir. Naip sözlükte “vekil, kadı vekili veyahut hüküm veren hâkim” anlamlarına gelmektedir.² Devletin kuruluşundan beri Osmanlı Devleti'nde var olan naip, bir fetih geleneği olarak yeni

¹ Saliha Okur Gümrükçüoğlu, *Şikâyet Defterleri Işığında Osmanlı Hukuku ve Uygulanışı (1649-1653)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2010, s. 60, 63.

² Ferit Devlilioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2012, s. 937.

fethedilen yerlere hukuku temsilen gönderilirdi. Bu suretle naipler belli bir medrese eğitiminden geçmiş ilim sahibi kimselerdi.³

Kadıya yardımcı görevliler arasında bulunan naip, kadı tarafından yerel ulemeden seçilerek atanırdı.⁴ Ancak bunun için de kadıaskerlerin onayı şarttı. Anadolu'ya yapılan atamalarda Anadolu kazaskerinin, Rumeli'ye yapılan atamalarda Rumeli kazaskerinin ve İstanbul'a atanan naip için de İstanbul kadısının onayı gerekiyordu.⁵ Bir bölgeye atanan naip bir kişi olabileceği gibi birden fazla da olabilirdi. Bu durum kadının tayin edildiği kazanın büyüklüğü veya küçüklüğü ve hukuki işlemlerinin çokluğu ile ilgiliydi.⁶ Öyle ki İstanbul kadısının kendi yargı bölgesi içerisinde toplam 700 köyün dâhil olduğu alanda 26 naip görev yaparken Galata kadısı 300 köyün mevcut olduğu alan için 44 naip atamıştır.⁷ Böylece atanan naip veya naipler kadının görev ve sorumluluklarını yerine getirebilirdi. Bu görevlerin en başlıca olanı kadı adına onun görevini yapmak, davalara bakmak ve gerektiğinde araştırma ve keşfe çıkmaktı. Mamafih belgelerde insan öldürme, hırsızlık gibi olaylarda keşif görevlendirildiklerine dair birçok örnek mevcuttur. Ancak kadının yetki sahasına giren her işlemi icraya yetkili olup olmadıkları müphemdir.⁸ Diğer taraftan istisnai bir durum olmakla birlikte ilmiye zümresinden kadı dışında hatip, müftü, imam ve şeyhülislamın dahi naip tayin edebildikleri görülmektedir.⁹

Naipler zaman zaman görev değişimine tabi tutulmuşlarsa da çoğu zaman niyabet makamına süresiz olarak atanırlardı. Buna ek olarak naipler, kadının keyfi isteği doğrultusunda görevlerini bırakamayacakları gibi kadının azli ile de görevden alınamazlardı. Bu sebeple aynı yerde otuz yıl gibi uzunca bir müddet naiplik yapanlar olurdu.¹⁰ Ancak naipler görevlerini kötüye kullanır ve yahut merkez tarafından işten el çekmeleri istenirse bu durumda kadı tarafından azledilebilirlerdi.¹¹

Naipler vazifelerinin niteliklerine göre altı bölüme ayrılırlar. Bunlar; kaza naipleri, kadı naipleri, bâb naipleri, mevali naipler, ayak naipleri ve arpalık naipleridir. Kaza naipleri, kadıların kendi kazaları dâhilinde bulunan nahiyeye naip olarak atanır ve kaza kadısı adına şer'î ve hukuki işlemlere bakardı. Kadı naibi, kadının yanında bulunarak ona vekâlet eder ve ihtiyaç halinde şer'î meselelere bakmak üzere köylere giderdi. Mevali naipleri, büyük kadıların maiyetinde bulunur ve onlara vekâlet ederdi. Bâb naipliği de aynı şekilde kadıya yardım eder, dava dinler ve hüküm verirdi. Ayrıca esnafi kontrol ve teftiş etmek, esnaf arasında vuku bulan anlaşmazlıkları çözmek üzere seyyar olarak görev yapan bir ayak naibi bulunmaktadır. Bunun yanı sıra mevaliye azillerinde veya emeklilik halinde şeyhülislam veyahut kazaskere geçimini sağlaması için verilen kazanın idaresini sağlayan arpalık naipleri de mevcuttu.¹² Naiplerin bu görevleri dışında yerine getirmekle vazifeli oldukları başka görevleri de bulunurdu. Cebelü bedellerinin devlet hazinesine aktarılmasını sağlamak,¹³ idari bölgelerine gelen devlet memurlarına kalacak yer temin etmek,¹⁴ kiliselerin kurallara uygun bir şekilde tamir edilmesi,¹⁵ şayet kurallara uygun değil ise yıktırılması (imar nizamı)¹⁶ gibi işlemleri yürütmek, sayım esnasında tahrir eminine yardımcı olmak¹⁷ ve İstanbul zahiresi veya ordu için gerekli olan malların merkeze ulaştırılmasını¹⁸ sağlamak gibi merkez tarafından naipten istenen özel görevleri de bulunmaktaydı.

1. Konu ve Kaynakların Tanıtımı

Makalenin konusu, Osmanlı Devleti'nde adalet teşkilatında görev yapan naipler hakkında hükümlere yansıyan şikâyetlerin değerlendirilmesidir. Söz konusu araştırmanın temel dayanağını mühimme defterleri oluşturmuştur. Bu sebeple aşağıdaki bölümde öncelikle çalışmanın ana kaynağını oluşturan mühimme defterlerinin kısa bir tanıtımı verilmiştir.

³ Mehmet İpşirli, "Nâib", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul 2006, s. 312.

⁴ Murat Çelikdemir, Mustafa Demir, "18. Yüzyılın Üçüncü Çeyreğinde Ayıntab'da Yönetim ve Yerel Elitler", *Gaziantep Üniversitesi Ayıntab Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 1, 2019, s. 44.

⁵ Betül Kayar, "Osmanlı Yargı Teşkilatında Naib", *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi (YBHD)*, S. 1, 2020, s. 198.

⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2014, s. 121.

⁷ Emel Bengü Bal, *Tanzimat Sonrası Kadı ve Naip Yetiştirmek Amacıyla Kurulan Okul: Mekteb-i Nüvvab*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2016, s. 13.

⁸ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Kronik Yayıncılık, İstanbul 2021, s. 44-46.

⁹ Mehmet İpşirli, *Osmanlı İlmiyesi*, Kronik Yayınları, İstanbul 2021, s. 158.

¹⁰ İpşirli, *age*, s. 156.

¹¹ Ortaylı, *age*, s. 46. Bu yöndeki bir hükümde şöyle deniyordu: "Ordu-yı Hümayünüm'dan vârid evâmir-i şerîfemin tenfiz ü icrâsına muhâlefet ve mübâşir tayîn olunan Devlet-i Aliyyem huddâmını dahi tahkir iyiledüb yakinen i'lâm olunmağla nâ'ib-i mezbûr emr-i şerîfimle niyâbetden mecr ü tard olunub..." BOA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi), *Bab-ı Asaflı, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHH.d), 128/57 (H. 1130/M. 1717-1718).

¹² Uzunçarşılı, *age*, s. 121.

¹³ BOA, *Ali Emiri, Sultan Selim III Evrakı*, (AE.SSLM.III.), 6/257-258-259-260 (H. 1222/M. 1807).

¹⁴ BOA, *Bab-ı Asaflı, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVN.MHH.d), 7/52 (H. 1265/M. 1849).

¹⁵ BOA, *Bab-ı Asaflı, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHH.d), 129/568 (H. 1131-1133/M. 1718-1721).

¹⁶ BOA, *Bab-ı Asaflı, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHH.d), 116/1361 (H. 1120-1123/M. 1708-1712).

¹⁷ BOA, *Bab-ı Asaflı, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHH.d), 119/985 (H. 1123-1125/M. 1711-1714).

¹⁸ BOA, *Bab-ı Asaflı, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHH.d), 137/81, 129/811 (H. 1142/M. 1729-1730). (H. 1131-1133/M. 1718-1721).

OSMANLI DEVLETİ'NDE NAİPLER HAKKINDA DEVLET MERKEZİNE YANSIYAN YOLSUZLUK VE ŞİKÂyetLER (1544-1795)

Osmanlı Devleti'nin merkez teşkilatındaki en önemli idari kurum şüphesiz Divân-ı Hümâyün'dü. Burada devletle ilgili çok çeşitli konular görüşülmekte ve kararlar alınmaktaydı. Bu kararların suretleri ise inşa usulü kaidelerince belli defterlere yazılmaktaydı. Herhangi bir ayırım yapılmadan tutulan bu defterler, genel olarak "ahkâm" adı altında kaydedilmiştir. Bu sebeple ilk zamanlar "mühimme defterleri" de ahkâm başlığı ile verilmiştir. Nitekim 17. yüzyılda başlık kullanma geleneğine binaen mühimme defterlerinde başlıklara yer verilmiştir. Dönemin sadrazamı ve reisülküttabı hakkındaki bilgiler bu defterlere başlık mahiyetinde eklenmesiyle birlikte "mühimmat" veya "ahkâm-ı kuyûd-ı mühimme" şeklinde ibareler ile de ilk defa mühimme kelimesine yer verilmiştir.¹⁹ Bu defterler Dîvân'da görüşülen konunun çeşitliliğine göre siyasi, mali, örfi, içtimai ve idari gibi birçok konuyu bünyesinde barındıran gerek iç ve gerekse dış meselelerin yer aldığı önemli belgelerdir.²⁰ Nitekim Divân'da görüşülen bu konular padişahın onayından geçtikten sonra ferman niteliğinde mühimme defterlerine kaydedilmiştir.²¹ Diğer taraftan 1649 yılından itibaren devlet işleri ile ilgili olanlar mühimmelerde kalmak suretiyle her türlü şahsi davalar ve mülki/askeri memurlardan gelen şikâyetler mühimme defterlerinden ayrılarak "şikâyet" adı verilen defterlere tutulmaya başlanmıştır.²² Bahsi geçen bu defterler Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri'nde bulunmakta ve tutulduğu dönem hakkında birçok bilgiyi günümüze aktarmaktadır. Bu sebeple akademik çalışmalar için önemli tarihi kaynaklar arasında zikredilmektedir.

Mühimme defterlerinde ilmiye sınıfına dair karşılaşılan şikâyetlerin önemli bir bölümü naiplerle ilgilidir. Bu sebeple çalışmada naipler hakkındaki şikâyetler değerlendirilmiştir. Makalenin amacı Osmanlı Devleti'nin klasik dönemde naiplerin ne tür suçlarla itham edildiği ve görevlerini yaparken kanuna riayet edip etmedikleri konusunu belgelere yansıyan örneklerle ortaya koyabilmek ve değerlendirebilmektir. Bu hususta daha önce yapılmış genel çalışmaların olduğu bilinmektedir. Bunların çoğu rüşvet, adaletname veyahut Osmanlı ilmiye teşkilatı başlığı altında kısmî ve yetersiz bir şekilde işlenmiştir. Naiplik kurumu ile ilgili çeşitli kitaplar, makaleler ve tezler bulunmakta ve kuruma münhasır şikâyetlere kısmen buralarda da değinilmektedir. Ancak naiplerle ilgili şikâyet, yolsuzluk ve görev suistimallerini topluca ele alan monografik türde çalışmalar neredeyse yoktur. Konu bu yönleriyle araştırılmaya ve çalışmaya uygun görülmüştür. Çalışmanın coğrafi sahası Osmanlı ülkesindeki örneklerle sınırlandırılmış, zaman olarak ise 16-18. yüzyıllar arası ele alınmıştır. Araştırmanın ana kaynağını mühimme defterleri teşkil etmiştir.

Tablo 1: Naiplerle İlgili Şikâyet İhtiva Eden Mühimme Defterleri ve Hüküm Sayıları

Sıra No	Yüzyıl	Hicri Tarihler	Mühimme Defteri	Hüküm Sayısı	Sıra No	Yüzyıl	Hicri Tarihler	Mühimme Defteri	Hüküm Sayısı
1	16	963-964	2 No'lu	1	53	16	998-1000	67 No'lu	2
2	16	966-968	3 No'lu	10	54	16	998-999	68 No'lu	1
3	16	967-968	4 No'lu	2	55	16	1000-1001	69 No'lu	6
4	16	973	5 No'lu	10	56	16	1001	70 No'lu	1
5	16	973	6 No'lu	8	57	16	1001-1002	71 No'lu	2
6	16	975-976	7 No'lu	27	58	16	1002-1003	72 No'lu	9
7	16	977-978	8 No'lu	1	59	16	1003-1004	73 No'lu	14
8	16	977-978	9 No'lu	4	60	17	1004-1005	74 No'lu	5
9	16	978-979	10 No'lu	3	61	17	1011-1013	75 No'lu	3
10	16	978-979	12 No'lu	8	62	17	1013-1016	76 No'lu	2
11	16	978-979	13 No'lu	1	63	17	1013-1014	77 No'lu	2
12	16	978-979	14 No'lu	16	64	17	1018	78 No'lu	12
13	16	979	15 No'lu	27	65	17	1020	79 No'lu	7
14	16	979	16 No'lu	2	66	17	1023	80 No'lu	11
15	16	979	17 No'lu	2	67	17	1024-1025	81 No'lu	2
16	16	979	18 No'lu	1	68	17	1026-1027	82 No'lu	2
17	16	980	19 No'lu	10	69	17	1040-1042	85 No'lu	2
18	16	980-981	21 No'lu	6	70	17	1046-1048	88 No'lu	1

¹⁹ Bilgin Aydın, *XVI. Yüzyılda Divân-ı Hümâyün ve Defter Sistemi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2017, s. 40-42.

²⁰ Ramazan Günay, "Osmanlı Arşiv Kaynakları İçerisinde Ahkâm Defterleri: Gelişim Seyri, Muhtevası ve Önemi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 17, 2013, s. 12.

²¹ Mübahat S. Kütükoğlu, "Mühimme Defteri", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C. 31, Ankara 2020, s. 520.

²² Necati Aktaş, "Atik Şikâyet Defteri", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1991, s. 68.

SAMETTİN BAŞOL – NAZMIYE GÜL KANTAROĞLU

19	16	981	22 No'lu	10	71	17	1056	90 No'lu	3
20	16	981	23 No'lu	3	72	17	1056	91 No'lu	4
21	16	981-982	24 No'lu	8	73	17	1067-1069	92 No'lu	2
22	16	982	26 No'lu	11	74	17	1069-1071	93 No'lu	2
23	16	983	27 No'lu	14	75	17	1073-1076	94 No'lu	2
24	16	984	28 No'lu	5	76	17	1075	95 No'lu	6
25	16	984	29 No'lu	6	77	17	1089-1090	96 No'lu	6
26	16	985	30 No'lu	12	78	17	1090-1092	97 No'lu	2
27	16	985	31 No'lu	4	79	17	1100	98 No'lu	1
28	16	985-986	33 No'lu	5	80	17	1101-1102	100 No'lu	1
29	16	986	34 No'lu	5	81	17	1102-1103	102 No'lu	4
30	16	986	35 No'lu	13	82	17	1102-1103	103 No'lu	3
31	16	986-987	36 No'lu	8	83	17	1106-1107	107 No'lu	1
32	16	987-988	39 No'lu	2	84	17	1107-1108	108 No'lu	1
33	16	987	40 No'lu	6	85	17	1108-1109	109 No'lu	1
34	16	987	41 No'lu	3	86	17	1108-1110	110 No'lu	4
35	16	987-989	42 No'lu	6	87	17	1110-1113	111 No'lu	1
36	16	988	43 No'lu	8	88	17	1113-1114	112 No'lu	4
37	16	989	45 No'lu	2	89	18	1114-1115	114 No'lu	1
38	16	989-990	46 No'lu	2	90	18	1118-1120	115 No'lu	15
39	16	990-991	48 No'lu	3	91	18	1120-1123	116 No'lu	18
40	16	991	49 No'lu	9	92	18	1122-1125	117 No'lu	2
41	16	991	51 No'lu	5	93	18	1123-1124	118 No'lu	20
42	16	991-992	52 No'lu	24	94	18	1123-1125	119 No'lu	1
43	16	992-993	53 No'lu	10	95	18	1125-1126	121 No'lu	7
44	16	992	54 No'lu	2	96	18	1126	122 No'lu	4
45	16	992-993	55 No'lu	6	97	18	1130	128 No'lu	1
46	16	993	58 No'lu	5	98	18	1138-1139	133 No'lu	1
47	16	993	60 No'lu	3	99	18	1140-1141	135 No'lu	7
48	16	994-995	61 No'lu	1	100	18	1142-1143	136 No'lu	1
49	16	995-996	62 No'lu	4	101	18	1142	137 No'lu	2
50	16	996	64 No'lu	3	102	18	1183-1185	168 No'lu	1
51	16	997-998	65 No'lu	1	103	18	1203-1204	190 No'lu	2
52	16	997-998	66 No'lu	4					
Toplam Tespit Edilen İlgili Hüküm Sayısı:						567			

Yukarıda Tablo 1'de de görüldüğü üzere Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde konuyla ilgili belge barındırdığı görülen 103 adet mühimme defterine ulaşılmıştır. Bu defterlerden 59'u 16. yüzyıl, 29 tanesi 17. yüzyıl ve 15 adeti de 18. yüzyıla aittir. Defterlerde naiplerle ilgili şikâyet ve yakınma ihtiva eden toplam 567 adet hüküm kaydına rastlanmıştır. Divân-ı Hümâyun'dan naipler hakkında çıkan şikâyet, araştırma, teftiş ya da ceza konulu hükümlerin çoğunun bir bölgede idareci konumundaki kişilere, beylerbeyi ve kadınlara hitaben yazıldığı tespit edilmiştir.

2. Konuya Dair Literatür Değerlendirmesi

Osmanlı Devleti'nin yargı teşkilatının temelinde kadılık kurumu yer almıştır. Padişah adına görev yapan kadı yargı ve adalet sistemi ile kaza idaresinin en önemli görevlisi sayılmıştır. Kadılık kurumu ve görevlerine ilişkin araştırmalar sürdürülürken bir taraftan da geniş yetkileri elinde bulunduran kadıların görev suistimalleri

OSMANLI DEVLETİ'NDE NAİPLER HAKKINDA DEVLET MERKEZİNE YANSIYAN YOLSUZLUK VE ŞİKÂyetLER (1544-1795)

de inceleme konusu olmuştur. Feriha Karadeniz tarafından hazırlanan “Kadılar Hakkında Yapılan Şikayetler ve Kadıların Salahiyetlerini Suistimalleri” konulu tezde kadılar hakkındaki şikayetler değerlendirilmiştir. Söz konusu şikayetler, mühimme defterleri, şikâyet defterleri, kanunnameler, adaletnameler ve bazı risalelerin taranması yoluyla tespit edilmiştir.²³

Osmanlı Devleti adalet mekanizması içerisinde görev yapan ve kadılarla birlikte kanunların uygulayıcısı durumunda olan naipler, şüphesiz hukuk tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple konuyla alakalı makale, tez ve eserler kaleme alınmıştır. Lakin literatür taraması yapıldığında naipler başlığı adı altında ayrı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Genellikle adaletname, adalet teşkilatı, ilmiye teşkilatı ve kadılık kurumu başlıkları adı altında naiplerle ilgili bilgilere rastlanmaktadır. Bu eserlerden bir tanesi İlber Ortaylı'nın “Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı” adlı eseridir. Eserini üç bölüme ayıran Ortaylı, birinci bölümde Osmanlı kadısının görevleri, tayini, görev süresi ve yargı bölgesi hakkında öz bilgelere yer vermiştir. İkinci bölümde, kadının taşra yönetimindeki rolü, kadıya yardımcı görevliler, kadılık kurumunun hiyerarşisi ve denetlenmesi gibi bilgilerden bahsedilmiş ve üçüncü bölümde ise Osmanlı mahkemeleri ve mahkemelerin işleyişi belirtilmiştir. Naipler eserin ikinci bölümünde yer almakta ve “kadının görevine yardımcı olanlar” başlığı altında incelenmektedir.²⁴

Makale çalışmalarında ise doğrudan naiplik kurumu ile alakalı başlıklar mevcuttur. Bunlardan bir tanesi Betül Kayar'a ait naiplik kurumu hakkında geniş bilgelere yer verdiği “Osmanlı Yargı Teşkilatında Naip” adlı çalışmasıdır. Adı geçen çalışmada dönemsel olarak yargı teşkilatından bahsedildikten sonra naiplerin eğitimi, atanması, görevleri, kuruma yöneltilen şikâyetler, azil ve yozlaşmalardan bahsedilerek sonuç kısmı ile makale bitirilmiştir.²⁵ Naiplerle ilgili incelenmesi gereken bir diğer makale çalışması ise Rümeyza Kars'a ait “Osmanlı Devleti'nde İlmiye Mensuplarına İlişkin Yozlaşmanın Mühimme Defterlerindeki Yansımaları (1600-1800)” başlıklı monografisidir. Kars, makalesinde ilmiye sınıfıyla ilgili mühimme defterlerine yansıyan şikâyetleri değerlendirirken bu zümreye mensup naipler hakkında yapılan birkaç şikâyete de değinmiştir. “Mühimme Defterlerine Göre İlmiye Teşkilatında Suç ve Cezanın Tatbiki” adlı ana başlığın altına verilen “Kendi Halinde Olmama Suçuna İlişkin Hükümler” ve “Kanuna İtaatsizlik/Görevi Kötüye Kullanma Suçlarına İlişkin Hükümler” adlı iki alt başlıkta naipler hakkındaki yapılan birkaç şikâyet hükmü aktarılmıştır. Buna göre naiplerin, eşkiya veya ehl-i örf taifesi ile ittifak kurarak halktan kanunlarda belirtilenin dışında fazla miktarda zorla vergi/para alması yoluyla yaptıkları zulümler, usulsüzlükler kısaca değerlendirilmiştir. Netice itibarıyla Kars, makalesinde ehl-i şer'e ait mühimme defterlerine yansıyan şikâyetleri değerlendirirken naiplik kurumuna münhasır şikâyetlere de yer vermiştir.²⁶ Kadı ve naiplerle ilgili onların yolsuzluk, suistimal, görevi kötüye kullanma, tarafgirlik, halka baskı vb. olumsuz uygulamalarını dile getiren çalışmalardan bir tanesi Savaş Yılmaz'ın “III. Murad Döneminde Anadolu ve Rumeli Eyaletlerindeki Kadı ve Naiplerin Değerlendirilmesi” başlıklı makalesidir. Yazar, makalesinde Osmanlı Devleti'ndeki kadılık, kazaskerlik ve naiplik kurumlarının tarihsel sürecine ve görevlilerine değinmiş, sonra Osmanlı adalet teşkilatında öne çıkan kadı ve naiplerin meslek, kanun ve adalet dışı uygulamalarını mühimme defterleri hükümlerinden örnekler vererek açıklamıştır. Makale sonunda görevlilerin adalet konusundaki keyfi uygulama ve suistimallerine karşı devlet yönetiminin ne tür tedbirler aldığına yer vermiştir. Çalışma Padişah III. Murad dönemiyle (1574-1595) sınırlı tutulmuştur.²⁷

Tezlerde ise genel olarak şer'iyye sicili, ahkâm ile mühimme defterlerinin transkripsiyonlarında veyahut Osmanlı hukuku ve yargı teşkilatı konulu çalışmalarda naipler alt başlık olarak işlenmiştir. Örneğin İbrahim Durhan'ın “Yapısı ve İşleyişi İtibarıyla Osmanlı Yargı Örgütü ve Tanzimat Dönemindeki Gelişmeler” adlı doktora tezinde naipler “kadı yardımcıları” başlığı altında incelenmiştir.²⁸ Bir başka önemli tez ise Emel Bengü Bal adlı yazarın “Tanzimat'tan Sonra Kadı ve Naip Yetiştirmek Amacıyla Kurulan Okul: Mekteb-i Nüvvab” adlı yüksek lisans tezidir. Tez içeriğinde kadı ve naiplik kurumu ile alakalı bilgi verildikten sonra Mekteb-i Nüvvab'ın açılmasına giden süreç, bu husustaki nizamnameler, mektebin teşekkülü ve yönetim kadrosu gibi bilgiler aktarılmıştır.²⁹ Sonuç itibarıyla naiplik ana başlığı altında yazılan bazı makaleler olsa da genel itibarıyla müessese, kadılık kurumu içerisinde bir alt başlık olarak işlenmiştir. Naiplik kurumuna dair şikâyetlerden ise ekseriyetle adaletnameler veyahut Osmanlı kurumlarında bozulma başlıkları altında bahsedilmiştir.

²³ Feriha Karadeniz, *Kadılar Hakkında Yapılan Şikayetler ve Kadıların Salahiyetlerini Suistimalleri*, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1996.

²⁴ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Kronik Yayınları, İstanbul 2021.

²⁵ Betül Kayar, “Osmanlı Yargı Teşkilatında Naip”, *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, Yıl: 5, S. 2020/1, s. 189-234.

²⁶ Rümeyza Kars, “Osmanlı Devleti'nde İlmiye Mensuplarına İlişkin Yozlaşmanın Mühimme Defterlerindeki Yansımaları (1600-1800)”, *Mecmua-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 10, 2020, s. 347-368.

²⁷ Savaş Yılmaz, “III. Murad Döneminde Anadolu ve Rumeli Eyaletlerinde Kadı ve Naiplerin Değerlendirilmesi”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 5, S. 18, 2018, s. 420-441.

²⁸ İbrahim Durhan, *Yapısı ve İşleyişi İtibarıyla Osmanlı Yargı Örgütü ve Tanzimat Dönemindeki Gelişmeler*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1999.

²⁹ Emel Bengü Bal, *Tanzimat Sonrası Kadı ve Naip Yetiştirmek Amacıyla Kurulan Okul: Mekteb-i Nüvvab*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2016.

3. Naiplerle İlgili Merkeze Yansıyan Yakınma ve Şikâyetler

3.1. Naip Atamaları ve Rüşvet Konusu

Rüşvet genel anlamıyla bir devlet memurunun kurallara aykırı olarak ücret karşılığında toplumun herhangi bir üyesinin işini yapması veya görevini kötüye kullanmasıdır.³⁰ Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarından itibaren rüşvetin olduğuna dair bilgiler mevcuttur. Örneğin Bursa Kadısı Çandarlı Kara Halil'in yaya ve müsellemler sınıfına er yazarken rüşvet aldığı söylenir. Sultan I. Bayezid döneminde rüşvet adalet mekanizmasının içine sızmış ve kadılık kurumunun bozulmasına sebebiyet vermiştir. Osmanlı padişahı Kanuni'nin son dönemlerinde ise rüşvetin devletin hemen hemen her alanına sirayet ettiği görülmüştür.³¹

Osmanlı toplumunda, ekonomik-mali gerilemenin arttığı bunalım dönemlerinde rüşvet alış-verişinin çoğaldığı bilinir. Bilhassa devlet vazifelerinin para karşılığı satılması rüşvet olayının artışında etkili olmuştur. Bu duruma naiplik kurumunda da sıkça rastlanmaktadır. Yani 16. yüzyılın sonlarından itibaren naipliğin iltizam usulü ile verilmeye başlanması bu ahvalde yolsuzluklarda artış yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Nushatü's-Selâtin yazarı Gelibolulu Mustafa Âlî, makamların iltizam usulü ile verilmesinden dolayı idari görevlilerin büyük bir borç yükü altına girdiğini ve bu borcu da reaya üzerinden çıkarmaya çalıştıklarını aktarmaktadır.³² Koçi Bey ise adalet kurumlarının rüşvetle verilmesini, dinin satılması ile eş değer tutmuştur. Öyle ki Kâbe duvarının yıkılmasının sebebi olarak da bu makamın para karşılığı satılmasından ileri geldiğini iddia etmiştir.³³ Bu sebeple hükümet zamanla bu uygulamayı yasaklamış ancak bu usulün lağvedilmesinde başarısız olmuştur.³⁴ Aynı konuyla alakalı Sultan II. Mahmud döneminde devlet kurumlarında reformlar yapılmaya başlanmıştır. Söz konusu reformların amacı ehliyetsiz/liyakatsiz kişilerin memur olmalarının önüne geçilmesi, rüşvetin önlenmesi ve bu sayede halkın adaletle yönetilmesinin sağlanmasıdır. Bu hususta iki tane kanunname hazırlanmış olup bunlardan biri Tarik-i İlmîyye'ye Dair Ceza Kanunnamesi'dir. Maddelerinin çoğu rüşvetle alakalı olmakla birlikte kanunnameye bilhassa kadı ve naiplik kurumu üzerinde durulmaktadır.³⁵ Buna göre şayet naip rüşvet alacak olursa cezalandırılacak veyahut görevine son verilecektir. Ayrıca aldığı rüşveti geri verecek ve rüşvet ile elde ettiği unvanı da iade edecektir.³⁶ Nitekim bu kanunnameye rağmen rüşvet alınmaya devam edilmiş ve bu sebeple 1849 yılında devlet memurlarının rüşvet almayacağına dair Kuran'a el basarak yemin etme zorunluluğu getirilmiştir.³⁷ Keza İslam hukukuna göre rüşvet günah sayıldığı için rüşvet alan ya da veren kadı veya naiplerin verdiği şer'i hükümlerde geçersiz sayılmıştır.³⁸ Bu sebeple Osmanlı Devleti'nde rüşvetin engellenmesi için birtakım tedbirler alınmış, ancak rüşvetin önüne geçilememiştir.

Örneğin 1745 tarihinde Çorum'un Saz bölgesinde görevli kadıya yazılan hükümde Yazıcı İbrahim adlı naibin rüşvet aldığı iddia edilmiştir. Buna göre naip, rüşvet alarak mahkemede haksız olan tarafı himaye etmiştir. Bu durum merkeze bildirilmiş ve naip görevinden azledilmiştir.³⁹

Hükümlerde genel itibarıyla naipler iki davalı arasında vukua bulan olaylarda haksız olan taraftan rüşvet almak suretiyle davanın seyrini değiştirerek haksız olan zati haklı olarak göstermekte ve adaleti yanıltmaya çalışmaktadır. Böyle bir durumla karşı karşıya kalan halk vaziyeti ilgili mercilere bildirmiş ve usulsüzlük yapan naibin görevden alınmasını sağlamışlardır. 1770 tarihli bir belgede Özi (Dinyeper) iskelesine gitmekte olan beş bin beş yüz kile buğday yük taşıyan Kahveci Hacı Yahya ile on iki bin kile yükü olan Dellalbaşı Hacı Osman Ukrayna sınırları içerisinde yer alan Akkirman bölgesine vardıklarında beklenmedik bir durumla karşılaşmışlardır. Akkirman naibi, rüşvet vermedikleri takdirde Özi'ye gidemeyeceklerini ve yüklerinin de Akkirman'da satılacağını söyleyerek tehdit etmiştir. Bu vaziyet şikâyet edilmiş ve merkezden naibe, aslında bu

³⁰ Ahmet Mumcu, *Tarih İçinde Genel Gelişimiyle Birlikte Osmanlı Devleti'nde Rüşvet-Özellikle Yargıda Rüşvet*, İnkilâp Yayınları, Ankara 2005, s. 1.

³¹ Kemal Daşcıoğlu, "Osmanlı Döneminde Rüşvet ve Sahtekârlık Suçları ve Bunlara Verilen Cezalar Üzerine Bazı Belgeler", *Sayıştay Dergisi*, S. 59, 2005, s. 120.

³² Gelibolulu Mustafa Âlî, *Siyaset Sanatı Nushatü's-Selâtin (İnceleme-Sadeleştirme-Metin-Tıpkıbasım)*, haz. Faris Çerçi, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul 2015, s. 127-128.

³³ Görüceli Koçi Bey, *Koçi Bey Risalesi (Eski ve Yeni Harflerle)*, haz. Yılmaz Kurt, Ecdad Yayınları, Ankara 1994, s. 101-102.

³⁴ Ortaylı, *age*, s. 46.

³⁵ Erdoğan Keleş, "Tanzimat Döneminde Rüşvetin Önlenmesi için Yapılan Düzenlemeler (1839-1858)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 24, S. 38, 2005, s. 260. Tarik-i İlmîyye'ye Dair Ceza Kanunnamesi hakkında geniş bilgi için bkz. Musa Çadırcı, "Tanzimat'ın İlanı Sıralarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadılık Kurumu ve 1838 Tarihli Tarik-i İlmîyye'ye Dair Ceza Kanunnamesi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 14, S. 25, 1981, s. 139-161.

³⁶ Hamiyet Sezer Feyzioğlu, Selda Kılıç, "Tanzimat Arifesinde Kadılık-Naiplik Kurumu", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 24, S. 38, 2005, s. 44.

³⁷ Neslihan Fulin, "Osmanlı'da Rüşvet ve Cezası", *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, C. 1, S. 1, 2019, s. 31.

³⁸ Kaan Kocaman, *XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Rüşvet*, Libra Yayınları, İstanbul 2020, s. 54.

³⁹ BOA, *Bab-ı Asafî, Sivas Ahkam Evrakı*, (BOA, A.DVNSAHK.SS.d.), 2/287 (H.1157-1160/M. 1744-1747). İlgili hüküm şu şekildedir: "Saz Kâdisına Hüküm. Kazâ-yı mezbûr ahalisi gelüp yerlûden nâib olmak memnu' iken kâza-yı mezbûrda sâkin Yazıcı İbrahim nâm kimesne yerlûden olmağla her gelen kâdılara nâme olup iki hasm da'va ile mahkemeye vardıkta nâ-hakk olan taraftan ahz-ı rüşvet imteğle ol-tarafta himâye ve ibtâl-i hakk ve bunun emsâli zulm ve te'addisinin nihâyeti olmayup ahvâl-i fukara diğer gün ve pârekende ve perişân olmalarına bâ'is ve bâdi olduğun bildirüp mezbûr İbrahim niyabetten ref' olunmak babında emr-i şerifim rica eyledikleri ecilden kânun üzre amel olunmak için yazılmıştır."

OSMANLI DEVLETİ'NDE NAİPLER HAKKINDA DEVLET MERKEZİNE YANSIYAN YOLSUZLUK VE ŞİKÂyetLER (1544-1795)

davranışının cezasının ibret olunması için Magosa Kalesi'ne hapsedilmek olduğunu, ancak bu seferlik ikaz etmekle yetinileceği ve davranışının tekrarının olmaması, şayet tekrarlanırsa lazım gelen cezanın uygulanacağı yönünde uyarılar yapılmıştır.⁴⁰

Rüşvete dair hükümler tetkik edildiğinde genel olarak rüşvet karşısında verilen cezalar görevden azledilme ile sonuçlanmaktadır. Nitekim bazı hallerde ikaz ve tembih etme ile yetinilmiştir. Bunun sebebi kişinin daha önceden bir suça karışmamasından ileri gelmekteydi.⁴¹ Bir diğer rüşvet olayı ise 1574 tarihinde Bulgaristan'ın Zağra-ı Cedid kasabasında yaşanmıştır. Bu bölgedeki Çingenelerin sayımı için gelen Mustafa adlı memurun ifadesine göre bölgenin naibi, on bir çingeneden rüşvet alarak sayımdan kaçırmış ve ayrıca sayımın yapıp kaydedildiği defterin imzasından da haksız yere iki bin akçe kadar bir ücret almıştır. Merkeze bildirilen bu hal üzerine naipten ücretin geri alınması ve direnmesi halinde kürek cezasına çarptırılması yönünde emir verilmiştir.⁴² Ekseriyetle naip, halkın davalarına bakmak, nikâhlarını kıymak ve bunun gibi yetki sahasına giren neredeyse tüm vazifelerinde rüşvet almakta, vermeyenlerin işlerini görmemekte ve sekteye uğratılmaktadırlar. Bu sebeple halk da naibe rüşvet vermek zorunda kalmıştır. 1584 tarihli şikâyetinde Rodos mahkemesinde naiplik yapan Musa tam da böyle bir suçla itham edilmektedir. Keza davaları görmek için halktan para istemekte, vermeyenlerin davalarına bakmamakta, ayrıca avarız vergisinden de fazlasıyla ücret almaktadır. Neticede merkez tarafından naibin görevine son verilmiştir.⁴³

Rüşvet olarak usulsüzlük yapan naiplerin yanında rüşvet vererek kendi işlerini yaptıran naiplerde bulunmaktadır. 1585 tarihinde kayıtlara geçen bir davada Erzincan sınırları içerisinde yer alan Kemah bölgesine iki seneden beri kadı gelmemiştir. Bu bölgede Abdülbaki isimli naip, kadı adına halkın yakınma ve şikâyetlerini dinlemekte, dava, vergi, belge yazımı gibi işlemleri yürütmektedir. Nitekim bu naip önüne gelen miras işlemlerinden/terekeden ve devlet adına toplaması gerekli vergilerden kendisi için fazla miktarda para almakta ve ordu için diyerek halkın ürünlerini gasp etmektedir. Ancak yaptığı bu yolsuzluklara rağmen kadılarına bir miktar rüşvet vererek bu makamda kalmaya devam etmiştir. Halk tarafından bu durum şikâyet edilmiş ve naibin görevine son verilmiştir.⁴⁴ Bu örnekte görülüyor ki zaman zaman bazı kadılar rüşvet alan ve bazınaip de rüşvet veren konumunda ittifak halinde görevlerini kötüye kullanmışlardır. Şu husus dikkate değerdir ki rüşvetin sebepleri çeşitli olmakla birlikte burada naip makamını kaybetmemek için rüşvete meyletmiştir. Neticede rüşvetin artması Osmanlı Devleti'nde sosyo-ekonomik bozulmalara yol açmış ve bu durumun önüne geçilmek gayesiyle padişahlar tebdil-i kıyafet ile veyahut casuslar vasıtasıyla rüşvetle alakalı bazı malumatlar almaya çalışmışlardır. Rüşvete karşı atılan tüm adımlara rağmen 18 ve 19. yüzyılda dahi rüşvet alımı hediye adı altında devam etmiştir. 1855 yılında ise hediyelerin ayrımı yapılarak hangilerinin rüşvet hangilerinin hediye olduğu belirlenmiştir.⁴⁵

Rüşvet mevzusu Osmanlı Devleti'nde önemli simalar tarafından da sıkça eleştirilmiştir. Örneğin Gelibolulu Mustafa Âlî, rüşvetten uzak durulması gerektiğini, şayet bu şekilde devlet hizmetine liyakatli insanların gelebileceğini beyan etmektedir. Ona göre ehil insanlar ne rüşvete el uzatır ne de rüşvete müsaade eder. Ancak bu makama hak etmeyenlerin getirilmesi halinde rüşvetin artacağını, zira bunların gece gündüz demeden rüşvetin peşinden koştuklarını belirtmektedir.⁴⁶ Defterdar Sarı Mehmet Paşa ise din ve devleti yıkan yegâne beisin rüşvet olduğunu söylemekten geri durmamış ve kadılık kurumunun rüşvet alarak nice türlü haksız hükümler verdiğini belirtmiştir. Kâtip Çelebi de Defterdar Sarı Mehmet Paşa ile aynı görüşte olmakla birlikte rüşvet hastalığından bir an önce vazgeçilmesini öğütlemektedir.⁴⁷ Mesâlihi'l-Müslimin ve Menâfi'i'l-Mü'minin adlı eserde ise konuya farklı bir bakış açısı ile bakılarak ilim sahibi olmayan ve rüşvet alan naip veya kadıların adalet kurumunda istihdam edilmeyip sipahilik teşkilatına verilmesi yönünde tavsiyede bulunmaktadır.⁴⁸ Rüşvet meselesinin yazarlar tarafından da bu şekilde tenkit edilmesi, aslında rüşvetin ne denli yaygınlaştığının olası bir göstergesi durumundadır.

⁴⁰ BOA, *Bab-ı Asafl, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHHM.d), 168/770 (H. 1183-1185/M. 1769-1771), Aynı konuda benzer hükümler için bkz.; BOA, *Bab-ı Asafl, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHHM.d), 3/1372; 5/68; 7/1762; 7/2087; 7/2583; 8/50; 21/104; 24/239; 24/241; 26/121; 26/162; 28/461; 28/741; 42/393; 42/830; 53/446; 55/157; 55/264; 60/366; 69/402; 69/404; 78/2013; 80/766; 100/276; 110/2228; 115/612; 115/1645; 115/2929; 121/884; 121/943; 137/598.

⁴¹ Neşe Erim, "Osmanlı İmparatorluğunda Kalebendlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme", *Osmanlı Araştırmaları*, C. 4, S. 4, İstanbul 1984, s. 80.

⁴² BOA, *Bab-ı Asafl, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHHM.d), 24/241(H. 981-982/M. 1573-1574).

⁴³ BOA, *Bab-ı Asafl, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHHM.d), 55/157(H. 992-993/M. 1584-1585).

⁴⁴ BOA, *Bab-ı Asafl, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHHM.d), 55/264 (H. 992-993/M. 1584-1585).

⁴⁵ Fulin, *agm*, s. 30, 32.

⁴⁶ Gelibolulu Ali, *age*, s. 57-58.

⁴⁷ Almıla Gökçe Özcan, *Kâtip Çelebi'nin Düstürü'l-Amel Li-İslâhi'l-Halel ve Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın Nesâyihi'l-Vüzera Ve'l-Ümera Adlı Eserlerine Göre Osmanlı Yönetim Anlayışı ve Toplum Düzeni*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2008, s. 81-82.

⁴⁸ Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler III. Kitâbu Mesâlih'il-Müslimin ve Menâfi'i'l-Mü'minin Metnin Türk Harflerine Çevirisi ve Değerlendirilmesi*, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara 1981, s. 45.

3.2. Yerliden Naip Olma Meselesi

Mühimme defterlerindeki hükümler analiz edildiğinde yerliden naip atanmasının yasak olduğuna dair ibareler mevcuttur. Örneğin 1567 tarihli hükümde naibin yerli halktan tayin edilmemesine,⁴⁹ 1570 tarihli bir hükümde ise yerliden naip olmanın caiz olmadığına,⁵⁰ 1572 tarihli bir başka hükümde de yerli halktan naip tayin edilmesinin yasak olduğuna⁵¹ dair ibareler mevcuttur. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bu bilgiler ışığında yerliden naip atanmasının yasaklanması aslında bir nevi yerliden naip atanma usulünün evvelden uygulandığının daha sonra yasaklandığının bir göstergesidir. Yine de yasak olmasına rağmen yerli halktan naip atama usulünün devam ettiği hükümlerden anlaşılmaktadır. Fakat 1838 yılında Tarik-i İlmiyye'ye Mahsus Ceza Kanunnamesi vasıtasıyla yerliden naip atanmasının yasaklık ilkesi ortadan kaldırılmış ve yerli halktan naip atama usulü devam ettirilmiştir.⁵² Genellikle naipler, atamanın yapılacağı bölgenin yerli ulemasından seçilmişlerdir.⁵³ Özellikle Arap şehirlerinde gerek kadılara ve gerekse diğer görevlilere konuşma dili hususunda yardım edilebilmesi için bölgenin dil ve lehçesine hâkim yerli Arap ulemasından naip atandığı bilinmektedir.⁵⁴ Ancak yerli halktan naip atanması birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir. Öyle ki 1743 tarihinde Konya'nın Seydişehir'inde yasak olduğu halde yerliden naip olan İbrahim adlı şahsın her gelen kadıya naiplik etmesi ve askerî sınıf ile ittifak içerisinde olması şikâyet konusu olmuştur. Keza bu şahıs halktan haksız yere para almakta, mahkemede haksız olandan rüşvet alarak haklı göstermekte ve haklı olan kimseleri haksız duruma düşürmektedir. Buda adaletin tesisini sağlamadığı gibi adalet kurumunun yozlaşmasına sebebiyet vermiştir. Nitekim böyle bir durumda merkez, naibin görevden el çekmesini isteyerek adaleti sağlamaya çalışmıştır.⁵⁵

Yasak olduğu halde yerli halktan naip atanlar ve ayrıca vazifelerini kötüye kullanan naipler, merkez tarafından görevden ihraç edilmişlerdir. Karaman şehrinin sınırları içerisinde bulunan Ermenek bölgesi kadısına yazılan 1743 tarihli bir hükümde Ermenek kazasında oturan El-Hac Baki'nin oğlu Seyyid Ahmed ve Kara Mustafa adlı kişiler yerli halktan olup yasak olduğu halde naiplik görevinde bulunmaktaydılar. Üstelik ehl-i örf taifesiyle ittifak etmekle birlikte görevlerini kötüye kullanarak davalarda usulsüzlük yapıyorlardı. Bu hal üzerine merkez tarafından ilgili naiplerin görevlerine son verilmiştir.⁵⁶ Ayrıca yerliden naip olanların hem kendilerini hem de akrabalarını kayırdıkları görülmektedir. Örneğin 1579 tarihli bir hükümde Uluyörük kollarını niteleyen Ortapâre, Yüzdepâre ve Şarkıpâre mukataalarının vergilerini almak için giden mukataa nazırı Yardım adlı kimse, Yörük grubundan toprak kadısı naibi olanların ve bunların gözettiği akrabalarının ve dahi tanıdıklarının üzerine düşen vergiyi vermediklerini, böylece devlet hazinesine zarar getirdiklerini Dîvân-ı Hümâyûn'a iletmıştır. Bu durum üzerine merkez tarafından Yörüklerden hiç kimseyi naip yapmama yönünde karar alınmıştır.⁵⁷ Öte yandan naiplerin bazen haklarında çıkan kararlara riayet etmedikleri de görülmektedir. 1595 yılına ait bir davada Toht bölgesinde görev yapan Hamza Halife adlı naibin, haksız yere halkın parasını alarak onlara zulmettiği gerekçesiyle görevinden azledilmesi istenmiş, ancak naip, hakkında çıkan karara riayet etmeyip görevini bırakmayarak naiplik etmeye devam etmiştir. Bu durum üzerine bölgenin kadılarına hüküm yazılarak durumun teftiş edilmesi ve vaziyetin söylendiği gibi olması durumunda bahsi geçen şahsın bağlanarak merkeze gönderilmesi istenmiştir.⁵⁸ İncelenen hükümlerde yerli halktan naip istihdam edilmesinin yasak olduğunu gösteren "yerliden naib olmak memnû' iken" ibaresi sıkça kullanılmıştır.

Hükümlerde naiplerin sık sık ehl-i örf (seyfiye) taifesi ile ittifak içerisinde oldukları görülmektedir. Bu durum hem naibin hem de askerî sınıfın yaptığı usulsüzlüklere karşı bir dayanak noktası oluşturmuştur. Mamafih 1609 tarihinde Padişah I. Ahmed döneminde yayınlanan adâletnâmede gerek askerî sınıf ve gerekse naipler bu konu hakkında uyarılmışlardır.⁵⁹ Ancak bu uyarılar kulak arkası edilmiş ve emre karşı itaatsizlik hususunda naiplerle ehl-i örf taifesi ittifak içerisinde olmaya devam etmişlerdir. Keza 1718 tarihli İslimye kadısına yazılan hükümde bu durum açıkça görülmektedir. İslimye naibinin ve voyvodasının ittifak içerisinde olduğundan bahsedilmiş, padişahın emrine uymadıkları gibi emirlerin yerine getirilmesini de engelledikleri durumu şikâyet konusu olmuştur.⁶⁰ Nitekim bu durum naipler ile ehl-i örf taifesinin her zaman ittifak içerisinde oldukları anlamına gelmemektedir. Zira bazen karşı karşıya geldikleri hallerde olmuştur. Örneğin 1678 tarihli Kütahya mollasına ve mütesellimine yazılan bir hükümde on seneden beri subaşılık görevinde bulunan Şahin,

⁴⁹ BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHH.d), 7/496(H. 975-976/M. 1567-1569).

⁵⁰ BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHH.d), 9/101(H.977-978/M. 1569-1570).

⁵¹ BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHH.d), 10/276(H. 978-979/M. 1570-1572).

⁵² Kayar, *agm*, s. 228.

⁵³ Ortaylı, *age*, s.45.

⁵⁴ İpşirli, *age*, s. 157.

⁵⁵ BOA, *Bab-ı Asaî, Karaman Ahkam Evrakı*, (BOA, A.DVNSAHH.KR..d.), 1/424 (H. 1155-1158/M. 1742-1745).

⁵⁶ BOA, *Bab-ı Asaî, Karaman Ahkam Evrakı*, (BOA, A.DVNSAHH.KR..d.),1/463 (H. 1155-1158/M. 1742-1745).

⁵⁷ BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHH.d), 41/437 (H. 987/M. 1579-1580), Aynı konuda benzer hükümler için bkz; BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHH.d), 7/496; 10/276; 21/594; 24/443; 43/382; 49/167; 52/792; 52/892; 52/927; 53/228; 53/372; 54/105; 78/1890; 79/222; 80/1038; 80/646; 80/1216; 95/155; 109/53; 112/1439; 115/356; 115/612; 116/646; 116/1198; 118/361; 118/818; 118/901; 118/1069; 118/1392; 118/1484; 118/1809; 121/722; 121/943; 121/1200; 137/598.

⁵⁸ BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHH.d), 73/839 (H. 1003-1004/M. 1594-1595).

⁵⁹ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 326.

⁶⁰ BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHH.d), 128/54 (H. 1130/M. 1717-1718).

OSMANLI DEVLETİ'NDE NAİPLER HAKKINDA DEVLET MERKEZİNE YANSIYAN YOLSUZLUK VE ŞİKÂyetLER (1544-1795)

Harmancık kazası naibinden, reayayı galeyana getirerek vergilerin alınmasına mâni olmasından ve ayrıca adamlarıyla birlikte evini basarak eşyasını yağma etmesinden şikâyetçidir.⁶¹ 1789 tarihli bir davada ise Tokat naibi ve voyvodası arasında ihtilaf yaşanmış ve yaşanan bu durum ordu için istenen iki yüz elli neferin görev yerlerine gitmelerini geciktirmiştir. Divân'dan çıkan kararda naip ile voyvodanın ittifak halinde hareket etmeleri, istenilen askeri bir an önce orduya göndermeleri, aksi takdirde haklarında lazım gelen cezanın uygulanacağı bildirilmiştir.⁶² Öte yandan naip, ehl-i örf taifesiyle ittifak halinde olmasalar dahi bazı durumlarda askeri sınıftan kimselerden korktukları için bölgelerinde yapılan haksızlıklara göz yummak zorunda kalmışlardır. 1577 tarihli bir hüküm böyle bir olaya tanıklık etmektedir. Yunanistan'a yakın bir mevkide bulunan Androsa kasabasında sakin İskender ve Dede Mustafa oğlu Bali adlı sipahizade yanında on beş kişi ile halka türlü zulümler etmekte, ancak naip bu zalimlerden korktukları için bunların davalarını görememektedirler.⁶³ Unutulmamalıdır ki yukarıda bahsedilen bu durumlar Osmanlı Devleti içerisinde görev yapan tüm naip ya da ehl-i örf taifesini kapsamamaktadır.

3.3. Naiplerin İşledikleri Diğer Suçlara Genel Bakış

Naipler görev yaptıkları bölgelerde adaleti ve düzeni sağlamakla vazifeli kimselerdir. Nitekim özellikle 16. yüzyılın ortaları ve 17. yüzyılın başlarında bu duruma pek riayet ettikleri söylenemez. Zira incelenen hükümlerde naibin bir nevi halkı soyan kanunsuz adamlara dönüştükleri ve çeşitli suçlar işledikleri görülmektedir. Örneğin Kastamonu beyine, Kangırı (Çankırı), Karacaviran ve Kesgun kadılarına yazılan 1595 tarihli bir hükümde Afyon iline bağlı Koçhisar bölgesi kadısı Alâeddin, bunun naibi olan Mustafa ve Hacı Hasan, bazı eşkıyadan kişiler ile Kangırı (Çankırı) sancağı beyinin kaymakamı Sinan'ın evini basarak dört adamını yaralamış ve malını çalmışlardır. Bunun yanı sıra suçlu olan bir kişiyi de hapisten salıvererek birçok usulsüzlük yapmışlardır. Bu durum Kangırı (Çankırı) sancağı beyi tarafından merkeze bildirilmiştir. Bu vaziyette hükümet durumun teftiş edilmesini ve sonucun bildirilmesini istemektedir.⁶⁴ 1572 tarihli Amasya beyine, Lâdik ve Amasya kadısına yazılan bir hükümde ise görevi muhızlılık olan Davudoğlu Hasan ile bunun ortağı Kızılbaş'a mensup Kara Sinan adlı naip, Amasya yöresindeki halkı dava ederek mahkemeye çıkartıp şer'i hükümlere uymayan kararlar vermişlerdir. Yapılan bu haksızlık dedikodu haline gelince vaziyetten merkezin haberi olmuş ve derhal durumun teftişi istenmiştir. Öte yandan haksızlığa uğrayan biri yaşadığı zulmü dava ederse ve olayın üstünden de on beş yıl geçmemişse davanın şer'i hükümlere göre görülmesi kararlaştırılmıştır.⁶⁵ İlginçtir ki yapılan haksızlıklar gerek halk ve gerekse ehl-i örf taifesi tarafından merkeze bildirilmemiş, bir dedikodu vasıtasıyla bu durumdan merkezin haberi olmuştur. Diğer taraftan hükümden Osmanlı Devleti'nde böyle bir suçun dava zaman aşım süresinin on beş yıl olduğu anlaşılmaktadır.

İncelenen davalarda teftiş mevzuu geniş yer tutmaktadır. Görünüşe göre hükümet şikâyetler konusunda temkinli davranarak konunun önce teftiş edilmesine karar vermektedir. Keza gerek devlet görevlisinin ve gerekse halkın mağdur edilmemesi ve ayrıca iftiraya mahal vermemek adına konunun önce araştırılması önem arz etmektedir. Örneğin Mustafa adlı naibin mescidi bozup ahır yaptığı ve Pir Kulu adlı kimsenin de haksız yere yedi yüz akçesini aldığına dair bir şikâyet mevcuttur. Bunun üzerine Mustafa adlı naibin merkeze gönderilmesi istenmiş, ancak naip merkeze gider gitmez şahsına iftira atıldığı yönünde ifade vermiştir. Payitaht, yalan ve iftiraya mahal vermeden konunun tekrar teftiş edilmesini ve sonucun ayrıntılarıyla yazılıp merkeze bir raporla bildirilmesini talep etmiştir.⁶⁶ Bazı hallerde de eşkıyalık yapan halktan kimseler naibin kendileriyle ittifak içerisinde olmasını isterler, şayet olmazsa türlü yalan ve iftira ile o kişinin naiplik görevinden alınması için uğraşırlardı.⁶⁷ Bu sebeple şikâyetlere temkinli yaklaşmak adına teftiş mevzuu son derece önemlidir. Uygulanan teftişler gizli yapılabildiği gibi alenen de yürütülebilmekteydi.

Naiplerle ilgili bir başka şikâyet ise ihlamur ve karaağaçların kesilmesinden dolayı yapılmıştır. Zira o dönemde tüfek kundağı yapımı için bahsi geçen bu ağaçlar kullanılmaktaydı. 1573 tarihli hükümde görüldüğü üzere Akyazı'ya bağlı Beğ Gölü adlı köyde Hayreddin Fakih adlı kimse ihlamur ve karaağaçtan tüfek kundağı yapmaktadır. Ancak Mehmet Fakih adlı naip kendi özel işi için bu ağaçları kestirip biçirmekte, bu sebeple tüfek kundağı için yeterli ağaç bırakmamaktadır. Bu hal şikâyet edilmiş ve orman koruyucusuna tembih edilerek naibin ve dahi başka kimselerin ihlamur ve karaağaç cinsinden ağaçları kesmesi yasaklanmıştır.⁶⁸

Bazı devlet görevlileri merkezden gelen emirleri yerine getirmek veyahut teftişte bulunmak amacıyla çeşitli sebeplerle kendi idari bölgelerinde devre çıkmaktaydılar. Lakin bu durum bazı zamanlarda yolsuzluğa dönüşmüş ve halkın mağdur olmasına sebebiyet vermiştir. Bu nedenle devre çıkma 1540 tarihinde belirli şartlara

⁶¹ BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHH.d), 96/814 (H. 1089-1090/M. 1678-1679).

⁶² BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHH.d), 190/215 (H. 1203-1204/M. 1789).

⁶³ BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHH.d), 30/82 (H. 985/M. 1577).

⁶⁴ BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHH.d), 73/838 (H. 1003-1004/M. 1594-1595).

⁶⁵ BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHH.d), 16/532 (H. 979/M. 1571-1572).

⁶⁶ BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHH.d), 24/46 (H. 981-982/M. 1573-1574).

⁶⁷ Halil İnalçık, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adalet*, Kronik Yayınları, İstanbul 2018, s. 142.

⁶⁸ BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHH.d), 23/339 (H. 981/M. 1573-1574).

bağlanarak söz konusu uygulamaya düzen verilmeye çalışılmış, ancak 1595'te bu hal suistimaller zinciri haline gelince tamamen yasaklanmıştır.⁶⁹ Nitekim kanunlarla yasaklanan bu duruma naiplerin uymadıkları, türlü bahanelerle (tumar veya namaz teftişi gibi) devre çıkmayı sürdürdükleri ve hukuka aykırılık yaptıkları görülmektedir. Örneğin 1577 tarihinde Tekirdağ (Rodosçuk) kadısına yazılan bir hükümde görüldüğü üzere adaletnamedeki karara muhalif olan naipler devre çıkıp karye karye gezerek halkın yem, yiyecek, koyun ve kuzularını hiçbir karşılık ödemedi almışlardır. İstenilenleri vermeyip direnen kişileri ise ittifak içerisinde oldukları ehl-i örf taifesinin eline bırakmışlardır. Keza ehl-i örfen bazı kimselerde naipler gibi devre çıktıklarından dolayı naipler veya kadılar ile ittifak içerisinde hareket etmektedirler. Üstelik vazifelerinin bir parçası olduğu halde kasapların sattıkları etin narhını dahi kontrol etmemişler ve Müslümanlara çirkin sözler söyleyerek onları rencide etmekten de geri durmamışlardır. Bunun yanı sıra naiip, Hasan adlı şahsın babasının ölümü üzere geride bıraktığı malından borcu vardır diyerek önce yüz yirmi akçesini daha sonra yüz akçesini gasp etmiştir. Öte yandan ahalinin koyunlarını İstanbul'a göndermeleri konusunda merkezden ferman verilmişken naiip ve maiyeti emre itaatsizlik yaparak İstanbul zahiresi için ayrılan bu koyunları kestirip kasaplara sattırmıştır. Oysaki bu zahirenin İstanbul'a kolaylıkla gitmesi naibin sorumluluğundadır. Tüm bu suçlamalar karşısında hükümet, halkın yem ve yiyeceklerinin karşılıksız olarak alınmasına dair emrin adaletnamede sabit olduğunu belirtmekle birlikte bu vahim durumun teftiş edilmesini istemektedir.⁷⁰

1678 tarihli bir şikâyetle İnegöl naipleri tumar teftişi namıyla devre çıkararak türlü bahanelerle halktan gereğinden fazla para almakta ve yiyecekleri dahi gasp etmektedirler.⁷¹ Naiplik müessesesinin klasik düzeninin bozulduğuna dair işaretler burada açıkça görülmektedir. Bu sebeple 1609 yılında naiplerin köy köy dolaşarak mâiyetini ve hayvanlarını beslemek için halkın yiyeceklerini bedava almamaları konusunda tekrar uyarılar yapılmıştır.⁷² Filvaki naiplerin bu şekilde davranmalarının bir sebebi ekonomik kriz sebebiyle gelirlerinin azalması ve tayinlerin iltizam usulüyle verilmesinden dolayı sarf ettikleri parayı yerine koymak maksadıyla çeşitli yollara başvurmalarından ileri gelmektedir.⁷³

Naiplerin yaptığı bir diğer haksızlığa ise gümrüklerde rastlamaktayız. Dubrovnik tacirlerinden bazı gayrimüslimler Kavala iskelesine bir hayli mal getirerek bunları satmışlardır. Hak olduğu üzere bahsi geçen iskelenin emini Kostande, miriye ait gümrükleri talep etmiş, ancak kadı naibi bu duruma engel olarak tacirlerden gümrüğün alınmasına izin vermemiştir. Yapılan bu haksızlık üzerine iskele emini Kostande vaziyeti Divân-ı Hümâyuna beyan etmiş ve mahkeme vaziyetin teftiş edilmesini, şayet şikâyet doğru ise gereğinin yapılmasını bildirmiştir.⁷⁴ Aslında bu durum din, dil ve ırk ayrımı olmaksızın herkesin Divân-ı Hümâyun'a başvurabildiklerinin bir göstergesidir.

Zaman zaman naiplerin dolandırıcılık suçlarına meylettikleri de görülmektedir. 16. yüzyıla ait bir davada görülüyor ki Üsküp'te niyabetlik yapan Mehmet adlı naiip gerek kadı ve gerekse bazı kimseler adına mühürler kazdırmakta, sahte hüccetler ve mektuplar yazarak halkı dolandırmaktadır. Bu durum bilinmekte ve naibin bir anlık dalgınlığından faydalanılarak evi ve mahkemede bulunan sandığı araştırılıp ele geçirilen sahte mühür, hüccet ve mektup alınarak naiip hapse atılmıştır. Bu hal olduğu gibi merkeze bildirilmiş ve merkez tarafından görevini kötüye kullanan naibin evvela teftiş edilmesini ve suçu sabit olursa hapis durumunun devamına karar vermiştir.⁷⁵ 1585 tarihinde Irak'ın Bağdat bölgesinde görev yapan bir beylerbeyine yazılan hükümde ise Abdüsselam adlı naibin sahte siciller yazdığı ve bazı kadınların, beylerin ve harem-i hümayun görevlisi Acemzâde Ahmed Ağa'nın dahi mührünü taklit ettiği, bu yolla sahte emirler ve mektuplar yazarak bazı mevkilere ulaştığı yazılmıştır. Bununla birlikte sahte hüccetler vasıtasıyla reyadan bazılarının bağını ve bahçesini de almıştır. Bu hal karşısında merkez bahsi geçen bu sahte mühür ve mektupların bir torbaya konularak payitahta gönderilmesini ve ilgili naibinde hapse atılmasını emretmiştir.⁷⁶

⁶⁹ Devre çıkma, Osmanlı Devleti'nde taşrada görev yapan memurların muhtelif sebeplerden dolayı kendi idari bölgelerinde gezinmelerini bildiren bir deyimdir. Teftiş, hırsızlık, cinayet, tereke taksimi veya çözülemeyen bir dava gibi hallerde devre çıkılabilmekteydi. 1540 yılında devre çıkma suistimal edildiğinden dolayı belli şartlara bağlanarak uygulanması kararlaştırılmıştır. Ancak suistimaller devam edince 1595 tarihinde devre çıkma yasaklanmıştır. Ancak bu uygulama sürdürüldüğünden hükümet, 1609 tarihinde yayınladığı yeni bir adaletname ile devre çıkılmamasını ve çıkanların da şiddetle cezalandıracağı bildirilmiştir. Nitekim yine de devre çıkma usulünün önüne geçilememiştir. Bu sebeple 18. yüzyılda ve hatta değişik isimler adı altında 19. yüzyılda dahi bu uygulama devam etmiştir. Bkz. Feridun Emecen, "Devre Çıkma", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul 1994, s. 250.

⁷⁰ BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHH.d), 33/197 (H. 985-986/M. 1577-1579).

⁷¹ BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHH.d), 96/18 (H. 1089-1090/M. 1678-1679), Aynı konuda benzer hükümler için bkz.: 3/1372; 21/594; 24/879; 27/571; 30/656; 36/794; 42/751; 43/371; 43/373; 43/385; 46/549; 52/499; 52/857; 72/857; 73/1204; 77/524; 78/1341; 78/2064; 79/92; 79/1052; 80/1310; 90/43; 90/55; 91/44; 95/277; 118/130; 133/1091.

⁷² İnalçık, *Devlet-i Aliyye I*, s. 328.

⁷³ Ortaylı, *age*, s. 30, 48.

⁷⁴ BOA, *Kamil Kepeci, Rumeli Ahkam Evrakı*, (BOA, KK.d.), 0062/506 (H. 951/M. 1544-1545).

⁷⁵ BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHH.d), 6/380 (H. 972/M. 1564-1565), Aynı konuda benzer hükümler için bkz.: BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHH.d), 5/68; 6/380; 6/990; 7/1088; 7/1179; 26/206; 28/609; 28/673; 29/38; 33/72; 43/23; 55/190; 66/49; 69/346; 71/172; 73/1195; 82/173; 109/53; 115/2874; 122/53; 122/181.

⁷⁶ BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHH.d), 55/190 (H. 992-993/M. 1584-1585).

OSMANLI DEVLETİ'NDE NAİPLER HAKKINDA DEVLET MERKEZİNE YANSIYAN YOLSUZLUK VE ŞİKÂyetLER (1544-1795)

Naiplerin mahkeme sicilleri üzerinde tahrifat yaparak hukuka uymayan davranışlarda buldukları durumlarda kayıtlara yansımıştır. Örneğin 1565 tarihli bir davada naiplerin siciller üzerinde oynama yapmaları şikâyet edilmiştir. 1566 tarihli başka bir davada ise Kastamonu'nun Dibek köyünden olan Hüseyin Çavuş'un sefere gitmesini fırsat bilen adamları türlü fenalıklar yapmış ve Hüseyin Çavuş seferden evine döndüğünde ise evinde bir ceset bulmuştur. Bu durum olduğu gibi sicile kaydedilmiş ancak fenalık yapan kişilerden Hacı Aydın, naip ile iş birliği yapması sonucu kayıtları sicilden sildirmiştir.⁷⁷ Böylece naipler resmi mahiyetteki evraklarda tahrifat yaparak suç işlemekle birlikte suçlu kimselerin sicillerini de temiz göstermek işine girişmişlerdir. Bu durumda suç işlemiş bir kişi, ikinci bir suç işlediği takdirde sicili temiz görülerek hafif bir cezaya tabi tutulmalarına neden olmuştur.

Naiplerin kendi menfaatleri uğruna gerek vergi ve gerekse miras işlemleri üzerinden halktan fazla miktarda para aldıkları diğer bir şikâyet konusudur. Zira emir ve fermanlarla halktan alınacak vergi miktarı bellidir. Ancak naip bu durumdan çıkar sağlamak adına halktan fazlasını almakta ve fermanla bu miktar yazılı mıdır diye soran edenleri “*fermana karşı geldi*” diyerek hakkında soruşturma başlatmaktadır.⁷⁸ 1578 tarihinde Musul beyi ve kadısına yazılan bir hükümde Muslihiddin adlı kadının, bunun oğlu Mustafa'nın ve naibi Abdullah'ın ittifak ederek reyanın paralarını haksız yere aldıkları görülmektedir. Buna göre hükümet her haneden alınacak olan avarız miktarını elli akçe olarak belirlemiştir. Ancak bahsi geçen bu kişiler avarızı yüz yirmi akçe olarak almakla birlikte mahkeme sonuçlarının kaydedildiği belgeleri (hüccet) de elli akçe gibi yüksek bir meblağ karşılığı vermişlerdir. Kuşkusuz bahsi geçen kişiler aldıkları bu fazla miktardaki paraları aralarında pay etmişlerdir. Nitekim merkez, reyadan alınan fazla miktardaki meblağların sahiplerine iadesini emretmiştir.⁷⁹

Diğer devlet görevlileri de naipler ile iş birliği yaparak alınan bu fazla paralardan pay sahibi olmayı istemekteydiler. 1631 tarihli mahkeme kaydına göre Selanik'te bulunan ve Sultan Selim Han Vakfı'na ait Sarıkadı köyü adlı köy ahalisi ile köyün zabiti alınacak olan ürün ve öşür miktarı konusunda anlaşmalarına rağmen zabıt, köyün naibi ile iş birliği yaparak keyfi bir şekilde miktar belirleyip halkın öşürünü kendi belirledikleri bu miktara göre almışlardır.⁸⁰ 1746 tarihli bir başka mahkeme kaydında Giresun il sınırları içerisinde bulunan Karahisar-ı Şarki (Şebinkarahisar) kazası ahalileri, Ebubekir adlı naibin aç gözlü birisi olduğunu ve her salyaneden alınacak olan vergi miktarını keyfi bir şekilde sekizer-dokuzar kuruş zam yaparak zorla aldığını belirtmişlerdir. Bunun üzerine davanın mahallinde görülmesi-bazı hallerde davanın merkezde görülmesi istenmektedir- ve halktan keyfi olarak alınan paranın geri verilmesi için hüküm yazılmıştır.⁸¹ 1681 tarihli hükümde ise İsmail Kazası naibi, halkın haksız yere iki bin kuruşunu almış ve bu meblağı talep edenleri ise dava ederek kimisini hapse attırılmıştır. Ahali ise çözümü, yaşanan bu durumu merkeze bildirmekte bulmuştur.⁸² Öyle ki halktan haksız yere alınan bu meblağlar ciddi rakamlara ulaşabilmektedir. Örneğin 1792 tarihli bir hükümde Tırnova naibi Mehmet Arif Efendi'nin kendi nefsi için bir yıl içinde halktan aldığı vergi miktarı yetmiş bin dört yüz altmış kuruşa ulaşmıştır.⁸³ Genel itibarıyla naipler Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde hükümetin tanıdığı hak üzerine halktan vergi ve diğer mutad harcamaları/masrafları toplayabilmekle birlikte bu durumu suistimal ederek gereğinden fazla miktarda para, mal veya eşya alarak (tekalif-i şakka⁸⁴) gelir kapılarını genişletmişlerdir. Böyle bir durum ekonomik sıkıntı içinde olan halkın daha da fakirleşmesine ve zor bir durumda kalmasına sebebiyet vermiştir.

Naipler zaman zaman miras konusunda var olan kanunnameye uymayarak reayayı rahatsız etmişler ve miras paylaşımında çeşitli yollarla gereğinden fazla miktarda paralarını almak yoluna meyletmışlerdir. Osmanlı Devleti'nde ölen bir kimsenin miras taksiminde terekesinden binde 15 ila 25 arasında değişen bir oranda “*resm-i kısmet*” adı altında bir vergi alınmaktaydı. Bu vergiyi miras paylaşımını yapan kadı, naip veya kassam gibi görevliler alırdı. Ancak naipler tereke paylaşımını bir kazanç kapısı ve suistimal konusu haline getirmişlerdir. Bu sebeple merkezi hükümet, kadı ve naipler hakkında emir çıkartarak davet edilmeden miras taksimi yapmalarını, buluş çağına erişmemiş çocuklara ait mirastan resm-i kısmet almamaları ve kısmet bahanesiyle karyelerde devre çıkmamaları hususunu kararlaştırmıştır.⁸⁵ Mamafihbu emre pek uyulmamış ve aynı yöndeki usulsüzlüklere devam edilmiştir. 1570 tarihli Yunanistan'ın Makedonya kesiminde bulunan Demürhisar kasabası kadısına yazılan bir hükümde naip, hem davet edilmediği halde miras taksimine gitmiş hem reayaya

⁷⁷ BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHHM.d), 5/1007 (H. 973/M. 1565-1566).

⁷⁸ İnalçık, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet*, s. 145.

⁷⁹ BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHHM.d), 35/62 (H.986/M. 1578-1579).

⁸⁰ BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHHM.d), 85/522 (H. 1040-1041/M. 1630-1631).

⁸¹ BOA, *Bab-ı Asaî, Erzurum Ahkam Evrakı*, (BOA, A.DVNSAHHK.ER.d.), 1/703 (H. 1155-1162/M. 1742-1749), Aynı konuda benzer hükümler için bkz.; BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHHM.d), 5/1685; 7/717; 14/638; 19/643; 19/687; 22/180; 22/121; 26/618; 27/960; 31/397; 35/62; 40/521; 52/751; 55/264; 78/1341; 78/1401; 79/1238; 80/1038; 85/522; 90/43; 92/100; 96/18; 115/3022; 121/441.

⁸² BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHHM.d), 97/135 (H. 1090-1092/M. 1679-1681).

⁸³ Hatice Çelik, *Mühimme-i Mektûme Defteri Nr. 1 (1203-1207/1788-1793) (inceleme-çeviriyazı)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2019, s. 494.

⁸⁴ İnalçık Tekâlîf-i Şakka terimini kanunlara aykırı olarak istenen hizmet, para ya da kanun dışı alınan vergiler olarak açıklar. İnalçık, *Devlet-i Aliyye I*, s. 321.

⁸⁵ Said Öztürk, “Kassâm”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul 2001, s. 580.

açıkça zulüm ve baskı da bulunarak ölen kişinin varislerinden resm-i kısmet talep etmiştir. Ayrıca yerliden naip atanmaması kuralı hükümde iki kez tekrar edilmiştir. Nizama aykırı olan bu durumlar şikâyet edilmiş ve kısmet lazım değil iken resm-i kısmet talep edilmemesi Divân-ı Hümâyün tarafından beyan olunmuştur.⁸⁶

Yine kanunca yasak iken 1637 tarihinde İzmir’in Seferihisar bölgesinde Ahmet adlı naip devre çıkararak ölen kişinin varisinin buluş çağına erişmemiş kimse olmasına bakmaksızın resm-i kısmet talep etmiştir. Ayrıca ölen kişinin mallarını değerinden çok daha kıymetli göstererek kanunca sabit olan vergi miktarından fazlasını almıştır. Bunun yanı sıra “merkûm bir miktar parasını vakfetmiştir” diyerek biner ve bin beş yüz akçesini daha haksız yere almıştır.⁸⁷ Bu durum öyle bir hal almıştır ki bazı naipler resm-i kısmet almadıkça ölen kişilerin defin işlemlerine dahi izin vermemeye başlamışlardır.⁸⁸ Bu gibi durumlar hükümlere yansımakta ve naipler tereke taksimi yaparken kendi çıkarlarını düşünerek halktan fazla miktarda para almaktadırlar. Bu usulsüzlüğün önüne geçebilmek adına fermanlar yayınlanmış ancak topyekûn bir başarı sağlanamamıştır.

Osmanlı Devleti’nde yetim kalmış bir çocuğa mahkeme tarafından vasi atanmaktaydı. Vasi, çocuğun buluş çağına erinceye kadar mirası hakkında mutlak söz sahibiydi.⁸⁹ Nitekim bu durum zaman zaman suistimal edilmiştir. Mamafih naiplerde kendilerini vasi tayin ederek yetim çocukların miraslarını diledikleri gibi kullanmışlardır. Bu konu ile alakalı 1565 tarihli bir hükme ulaşılmıştır. Buna göre Şam beylerbeyine ve Erzurum’a bağlı Hınıs kadısına yazılan hükümde Hınıs naibi Alâeddin’in yetim kalmış çocuklara gerek kendini ve gerekse oğullarını vasi tayin ederek mirasları kendi nefisleri için harcamışlardır. Türlü fenalıklar da yapan bu kişiler Müslümanlar tarafından şikâyet edilmiş ve bunun üzerine Hınıs kadısından bu durumun teftişi istenmiştir. Ancak kadı, naip ile yakın ilişkiler içerisinde olduğundan ve muhtemelen de rüşvet aldığından teftiş yapılamamıştır. Hınıs kadısı, merkez tarafından uyarılarak durumu teftiş etmesini, şikâyeti olanların davalarının görülmesini ve suçların teferruatlı bir listesini de merkeze göndermesini emretmiştir.⁹⁰

Naipler hakkında yapılan diğer şikâyet konuları ise “zorla nikâh akdi”, “nikâh feshi”, “adam öldürme”, “alıkoyma”, “hırsızlık” şeklinde sıralanabilir. Bu tür şikâyetler hükümlerde nadiren görüldüğü için birer örnek vermekle yetinilmiştir. Osmanlı hukukunda nikâh akdinin hüküm mahiyeti taşıması için bazı şartlar mevcuttur. Şüphesiz bu şartlardan biri nikâhlanacak kişi veya kişilerin velisinin iznidir. Bu husus nikâh akdinin geçerli olması için önemlidir. Özellikle Kanuni devrinde veli izni olmadan kıyılan nikâhlar geçersiz sayılmış ve daha sonra bu görüş kanunlaştırılmıştır.⁹¹ Nitekim bazı naiplerin nikâh akdi meselesinde “veli izni” kanununu göz ardı ettikleri görülmektedir. Örneğin 1565 tarihinde Kayseri’ye ait bir davada naibin, bölgenin seçkin kişileriyle birlikte halkın kızlarını, velilerinin rızasını almadan istedikleri kimselere zorla nikâhlanmakla birlikte evli kişilerinde nikâh akitlerini feshederek diledikleri şahıslara nikâhlanmaktan da geri durmamışlardır.⁹² 1572 tarihli Yozgat’a bağlı Budaközü ve Bozok kadısına yazılan bir hükümde ise Mahmud Fakih adlı naip ile Kaya adlı muhızır, “Kıbrıs adasına kız sürgün etmek için emir geldi” diyerek halkın nice kızlarını sürgün yazıp nicesini velisinin izni olmadan istedikleri adamlara zorla nikâhlanmışlardır.⁹³ Benzer bir olay 1594 tarihinde yaşanmıştır. Kastamonu sancağına bağlı Köşeler köyü sakinlerinden Nebi adlı naip, nişanlı veyahut evli kadınları başkalarına nikâhlamıştır. Öyle ki kadınların rızası alınmadan gayri meşru ve gayri kanunî bir şekilde yapılan bu nikâhlar sonucu bazı kadınlar intihar etmiştir.⁹⁴ Yapılan bu usulsüz nikâhlar Osmanlı hukuk sistemine ve adalet anlayışına uymamaktadır. Filhakika naiplerin bu şekilde kadınların veya velilerinin rızasını almadan kanunlara aykırı olarak başkalarına nikâhlanmalarının sebebi şüphesiz nikâh akdi sırasında aldıkları vergidir. Keza ilgili dönemlerde bu vergi naiplerin bir diğer gelir kapısıdır.

İnalçık, izinsiz yapılan nikâhların sebebini örfi bir vergi olan “resm-i arus”a bağlamaktadır. Zira bazı ehl-i örften kimseler mahkemeye gelerek naiplerin yaptıkları gibi izinsiz/rızasız olarak bekâr kızları ve dul kadınları istedikleri kişilerle evlendirmeye yönelmişler, evlileri de boşatıp diledikleri adamlara nikâhlama yoluna gitmişlerdir. Bunun sebebi evlenen erkeğin, ehl-i örfe (sancakbeyi, sipahi, subaşı) ödemekle yükümlü olduğu resm-i arus (gerdek resmi) vergisidir.⁹⁵ Unutulmamalıdır ki nikâh akdi sırasında kadı/naibin aldığı vergi ile resm-i arus vergisi ayrı vergilerdir ve farklı kişilere verilir.⁹⁶ Ancak Musul naibi İbrahim, hukuka aykırı olarak

⁸⁶ BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHHM.d), 9/101 (H. 977-978/M. 1569-1571), Konuyla ilgili hüküm şu şekildedir: “Demürhisâr kadısına hüküm ki Yerlü kimesneler nâib itmekle muttasıl nevâhî, kizb-i re’âyâ be berâyâyüta’ciz ve tazyik eyleyüp, da’vetolinmaduğı yerlerden resm-i kısmet talep idüp, zulm ü teaddüiderler imiş. İmdi yerlünâib olmak câiz değıldir...” Aynı konuda benzer hükümler için bkz.; BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHHM.d), 9/101; 24/864; 26/349; 26/618; 27/571; 36/350; 72/463; 72/535; 72/857; 95/365; 118/647; 121/771.

⁸⁷ BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHHM.d), 88/294 (H. 1046-1048/M. 1637-1638).

⁸⁸ BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHHM.d), 72/463.

⁸⁹ Yahya Araz, *16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Başlarına Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2017, s. 65.

⁹⁰ BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHHM.d), 5/68 (H. 973/M. 1565-1566).

⁹¹ Ekrem Buğra Ekinci, “Osmanlı Hukukunda İzinname ile Nikâh”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S. 2, 2006/Güz, s. 44.

⁹² BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHHM.d), 6/1165 (H. 972/M. 1564-1565).

⁹³ BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHHM.d), 10/254 (H. 978-979/M. 1571-1572).

⁹⁴ BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHHM.d), 72/690 (H. 1002-1003/M. 1593-1594).

⁹⁵ İnalçık, *Osmanlı’da Devlet, Hukuk, Adalet*, s. 155-156.

⁹⁶ Halil Sahillioğlu, “Arus Resmî”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul 1991, s. 422.

OSMANLI DEVLETİ'NDE NAİPLER HAKKINDA DEVLET MERKEZİNE YANSIYAN YOLSUZLUK VE ŞİKÂyetLER (1544-1795)

ahaliden resm-i arus almıştır. Bu durum şikâyet edilmiş ve naip, gayri resmi olarak arus vergisi alımı, rüşvet ve benzeri suçlarla yargılanarak Erzurum'a sürgün edilmiştir.⁹⁷

İncelenen davalarda naibin zorla alıkoyma, adam öldürme gibi suçlar işlediği de görülmektedir. Örneğin 1571 tarihinde büyük mahkeme naibi Abdurrahman, Edirne'de bulunan bir kimsenin karısını zorla kaçırmış ve tecavüz etmiştir. Bu durum üzerine Dîvân-ı Hümâyûn tarafından konunun teftişi ve naibin hapsedilmesi istenmiştir.⁹⁸ 1630 tarihinde ise Bolu'ya bağlı Kıbrısçık adlı bölgede vuku bulan olayda Şaban adlı şahsın babası, naip Mehmet ve Uzun İbrahim tarafından öldürülmüş ve karşılığında kan öşrü adı altında bir miktar akçeleri alınmıştır. Ancak öldürülen şahsın oğlu, adaletin tecelli etmediği yönünde Dîvân'a arzual sunmuştur.⁹⁹ Filhakika İslam ve Osmanlı hukukunda kasten adam öldürmenin suçu kısastır. Ancak suçun kasten sayılabilmesi için bazı şartlar gerekmektedir. Örneğin suçun işleniş biçimi, maktulün hali, suç aleti, suçlunun yaşı ve akli dengesi gibi faktörler önemlidir. Ancak ölen şahsın yakınları kısas yerine diyet talep ederse kısas cezası verilemez, bunun yerine tazir cezası uygulanır¹⁰⁰. Burada naibin adam öldürmesi karşısında diyet vermesi, muhtemelen ölen şahsın ailesinin kısas istememesinden ya da öldürme hadisesinin kasten sayılmamasından ileri gelmiş olması muhtemeldir. Fakat daha sonra ölen kişinin oğlu bu duruma rıza göstermeyerek konuyu tekrar gündeme getirmiş ve suçluları dava etmiştir. Nitekim olayın ayrıntıları ve cezanın hangi unsurlar dikkate alınarak verildiği hükümden tam olarak anlaşılammaktadır.

Naiplerin hırsızlık yaptıklarına dair kayıtlar mevcut olmakla birlikte tespit edilen 1565 tarihli bir dava hükmünde Ali Bölükbaşı adlı naibin hırsızlık ile itham edildiği görülmektedir. Adı geçen kişinin Hazret-i Halilü'r-Rahman Vakfı'nın ambarından buğday çalıp âsî Araplara satması ve onun zamanında İshak ve Yakup peygamberlerin türbelerinin tesadüfî bir şekilde soyulması şikâyet konusu olmuştur. Kuvvetle muhtemel ki bu türbelerin soyulmasında hırsızlığı alışkanlık haline getiren naibin bir parmağı vardır. Merkezî yönetim ise bölge idarecilerine durumun teftişini ve gereken cezanın verilmesini emretmiştir.¹⁰¹ Osmanlı şer'î hukukunda hırsızlık (sirkat) suçuna karşı Şeyhülislam Ebussuud Efendinin bir fetvasından da anlaşılacağı üzere suçun cezası el kesme kararı ile sonuçlanabilmektedir.¹⁰² Nitekim bu karar suçun muhtevasına (yankesicilik, gasp vb.) çalınan mala, çalınma şekline ve tekrarına göre değişkenlik gösterebilir.¹⁰³ Bu sebeple bahsi geçen hükme konu olan naibin nasıl bir cezaya tabi tutulduğunu söylemek mümkün değildir. 16. yüzyılın sonlarına doğru baş gösteren kuraklık ve küçük buzul çağı devamında kıtlığı ve eşkıyalığı getirdi. Aynı zamanda yaşanan nüfus artışı ve uzun savaşlar iktisadi bunalımı körükledi. Yeterli işeyi alamayan ordu yerel kaynaklara yani reaya üzerine yöneldi.¹⁰⁴ Diğer taraftan devletin para sıkıntısı çekmesi, avarız vergilerini artırmasına ve mukataaları genişletme yoluyla iltizamın fazlaşmasına neden oldu. Bey ve valilerin leventlerden oluşan paralı askerlerini (saruca-sekban) beslemekte zorluk çekmesi, reaya üzerine olur olmadık devre çıkararak salgınlar salmasına sebebiyet verdi.¹⁰⁵ Bahsi geçen bu sebeplerden dolayı reaya zor bir duruma düştü ve köylerini boşaltmaya başladı. Elbette ki reayanın göç etmesinin birçok sebebi olmakla birlikte yukarıda sadece birkaçının izahı verilmekle yetinilmiştir.¹⁰⁶ Neticede Osmanlı klasik devlet yapısının bozulmaya başladığı, devlet ve toplum idaresinde bunalım yaşandığı dönemlerde reaya gerek yöneticilerin gerekse eşkıyanın uyguladığı zulüm ve baskılardan dolayı ezilmekte bunun sonucunda da yerini yurdunu terk etmekten çekinmemekteydi. Zaman zaman içine düştükleri durumu ve hallerini hükümete de bildirmişlerdi. Sonuçta işledikleri toprak şahsa ait olamayıp devlete, vakfa ya da özel mülke ait olabilmekteydi. Bu sebeple reayayı haksızlıklar karşısında toprağa bağlayan çok az sebep bulunmaktaydı.¹⁰⁷ Örneğin 1560 tarihli bir hükme göre reaya, devlet merkezine, hükümetten zalim kimselerin haklarından gelinmesini, şayet gelinmezse yurtlarını terk edeceklerini yazdıkları bir mektup

⁹⁷ BOA, *Bab-ı Asafî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHHM.d), 8/50 (H. 977-978/M. 1569-1570).

⁹⁸ BOA, *Bab-ı Asafî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHHM.d), 12/972 (H. 978-979/M. 1570-1572).

⁹⁹ BOA, *Bab-ı Asafî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHHM.d), 85/334 (H. 1040-1041/M. 1630-1631), Aynı konuda benzer hükümler için bkz.; BOA, *Bab-ı Asafî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHHM.d), 19/461; 22/540; 23/302; 85/334; 91/157; 116/1198.

¹⁰⁰ Mustafa Avcı, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, Gökkuşbu, İstanbul, 2004, s. 32,40,95,97.

¹⁰¹ BOA, *Bab-ı Asafî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHHM.d), 5/253 (H. 973/M. 1565-1566), Aynı konuda benzer hükümler için bkz.; BOA, *Bab-ı Asafî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHHM.d), 7/2455; 19/424; 21/310; 40/340; 75/751.

¹⁰² Ertuğrul Düzdağ, *Kanuni Devri Şeyhülislâmî Ebussuud Efendi Fetvaları*, Kapı Yayınları, İstanbul 2012, s.192.

¹⁰³ Avcı, *age*, s. 234-235.

¹⁰⁴ Sam White, *Osmanlı'da İsyan İklimi Erken Modern Dönemde Celali İsyanları*, çev. Nurettin Elhüseyni, Alfa Basım Yayın, İstanbul 2013, s. 196, 200-201.

¹⁰⁵ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyanları*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1975, s. 93-94, 362.

¹⁰⁶ Osmanlı Devleti döneminde gerçekte daha 16. yüzyıldan itibaren reayanın birçok farklı sebepten yerini yurdunu, köylerini terk edip başka yerlere göç ettiği, köylerini taşıdığı bilinmektedir. *Türkiye'nin iskan tarihinde önemli bir problem: Kaybolan yerleşmeler* adlı Tübitak araştırma projesinin sonuçlarını içeren çalışmada halkın göç sebepleri, yerleşmelerin terk edilme ve kaybolma nedenleri arasında şunlar gösterilmiştir: Doğal afetler, iklim salınımları ve salgın hastalıklar, büyük sikke tashihinin (1585-86) etkileri, artan vergilerden kaçış, tımar sisteminin bozulması, celali isyanları ve eşkıyalık, konar-göçer hareketleri ve baskıları, kırsal nüfusun azalması, savaşlar ve askeri seferlerin etkileri, ayanların faaliyetleri, mülkiyet özellikleri, göçler ve bu yolla köylerin toplulaşması. Osman Gümüşçü, Alpaslan Demir, vd., *Türkiye'nin Kayıp Köyleri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2020, s. 189-611.

¹⁰⁷ İnalçık, bu durumu şöyle izah eder: "Mîrî toprak rejiminde köylü toprağın sahibi, maliki olmadığından fîrar etmek kolaydı. Başka yerde yerleşip bir köy kurmadılarsa, onlar, haymana ve defter kayıtları haricinde kalmış reaya (hâric-ez-defter) olup levendlikle başıboş gezerler, ırgatlık yaparlardı; köylü aileleri izlerini kaybedip başka bir araziye yerleşirlerdi. Aralarından bazıları tabi eşkıyalığa sapardı. Devleti en çok kaygılandırın şeylerden birisi, reayanın böyle perakende olması, yerini yurdunu bırakıp dağılmasıdır." İnalçık, *Devlet-i Aliyye I*, s. 329.

göndermişlerdi.¹⁰⁸ Gerçekten de reaya, yaşadıkları zalimane olaylar karşısında yerlerini terk etmişler ve bu durum bölgelerin ıssızlaşması, hazineye giren gelirin azalması, tarımın ve tımarın bozulmasına kadar birçok sorunu meydana getirmiştir. Hükümet ise yerlerini terk eden ahalinin eski yerlerine yerleştirilmesi yönünde fermanlar yayınlamış¹⁰⁹ ve geri dönen kişilere vergi muafiyeti hakkı tanımıştır.¹¹⁰

3.4. Naiplerin Eğitimindeki Bozulmalar

Adaletin tecellisi ve kanunların uygulanabilmesi için naiplik yapacak kişilerin yüksek bir eğitim almış olması beklenirdi. Bu kişilerde iyi bir eğitimin yanı sıra, güzel ahlak, fazilet ve dini vecibeleri yerine getirme gibi özellikler aranırdı. Yerliden naipl atanacağı zaman dahi medreseden mezun olmuş olması ve hukuk bilgisine sahip kişiler olması istenirdi.¹¹¹ Ancak 16. yüzyılda bu durum sekteye uğramış ve incelenen hükümlerden de anlaşıldığı üzere bazı naipler bilgisiz, cahil ve dini hükümleri yerine getir(e)meyen kimseler olup çıkmışlardı. Bu sebeple hükümet zaman zaman uyarılar yaparak bu durumun önüne geçmeye çalışmıştır. Örneğin 1574 tarihinde Anadolu Beylerbeyine ve Anadolu kadılarına hitaben yazılan hükümde naiplerin liyakatsiz ve cahil kimselerden olmaması adaletnamelerde sabit olduğu vurgulanarak bu gibi cahil kişilerin naiplik kurumunda istihdam edilmemesi belirtilmiş ve ilim sahibi, dindar ve şeriat hükümlerini iyi bilen kimselerden naipl seçilmesi için emirler yayımlandığı bildirilmiştir. Nitekim merkez, bu şekilde ilgili konuda defalarca fermanlar yayınlamışken cahil ve rüşvetçi naiplerin halen neden bu makamlara getirildiğini sormaktadır. Hükümün sonunda da naipl istihdam edileceği zaman hangi hususlara dikkat edilmesi gerektiği açıklanmıştır. Buna göre naipler mutlaka ilim sahibi, dindar, rüşvet almayan kimselerden olmalı, zinhar ehl-i örf e tâbi, yerliden, cahil ve köhne (yaşlı) kimselerden naipl seçilmemesi gerektiği vurgulanmıştır.¹¹² Naiplerin ehil kimseler olması yönünde yapılan uyarılara rağmen halen bu makamlara cahil kişilerin naipl olarak istihdam edildiği görülmektedir. Örneğin 1678 tarihli bir hükümde naibin eş cinsel olması, içki içmesi ve namaz kılmaması durumları şikâyet konusu olmuştur.¹¹³ Esasen naiplik kurumundaki bu türden yozlaşmalar ilmiye kurumunun bozulması ile de paralellik gösteriyordu. Keza yargıyı temsil eden devlet görevlileri medreselerde yetişmekteydi.¹¹⁴

Naiplerin eğitimsiz ve liyakatsiz kişiler olmasının önüne geçilmek üzere farklı tarihlerde fermanlar yayınlanmıştır. Örneğin 1716 tarihli bir fermanla kadı ve naiplerin seçiminde bilgiye ehemmiyet verilmediği, cahil kimselerin görevlere getirildiği ve bunların gittikleri yerlerde yolsuzluk yaptıkları belirtilmiştir. Yine 1792 yılında yayınlanan fermanla hukuk bilgisinden habersiz olan kişilere naiplik verilmemesi istenirken 1793 tarihli başka bir fermanla da naiplerin cahil kimseler olduğu, bu sebeple şer'î hükümleri uygulamada yetersiz kaldıkları vurgulanmıştır.¹¹⁵ Tanzimat çağına gelindiğinde ise 1838 tarihli Tarik-i İlmiyye'ye Dair Ceza Kanunnamesi ile sorunu çözmeye yönelik birtakım ıslahatlara girişilmiştir ve bunun için "Meclîs-i İntihâb-ı Hükkâm" ve 1855 yılında kadı ve naipleri ehemmiyetli bir şekilde eğitmek ve alanda/meslekte nitelikli kimseler yetiştirmek adına "Mekteb-i Nüvvab'ın" açılması kararlaştırılmıştır.¹¹⁶ Ancak konu sınırları dışında olduğu için bu mesele ayrıntılı olarak işlenmemiştir.

Osmanlı Devleti'nde göreve getirilen kişilerin liyakatsiz ve cahil olmalarının bir sebebi aslında makamların ilim sahiplerine değil para sahiplerine verilmesiydi. Zira makamların rüşvetle satılması cahil kimselerin önemli mevkilere gelmesinin önünü açmıştır. İlmî yeterliliğe sahip olmayan kişiler yüzünden de başta adalet olmak üzere birçok kurumda bozulmalar meydana gelmiştir. Yapılan usulsüzlükler ve yolsuzluklar, dönemin önemli simaları tarafından eleştirilmiş ve makamların ehil kişilere verilmesi yönünde öğütler verilmiştir. Bu hususta kadı ve naiplik görevlerinde bulunmuş olan Hasan Kâfi, 16. yüzyıldaki bozulmanın sebebini adaletteki ihmale atfeder. Bu ihmalin sebebini de hak etmeyen, cahil ve köhne kişilerin önemli mevkilere getirilmesinde bulur. Bozulan düzenin yeniden tesisi için de adaletin temin edilmesini, bunun içinde ehil kişilere makam verilmesi gerektiğini vurgular.¹¹⁷

¹⁰⁸ BOA, *Bab-ı Asafî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHHM.d), 3/721 (H.966-968/M. 1558-1560).

¹⁰⁹ BOA, *Bab-ı Asafî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHHM.d), 81/241(H. 1024-1025/M. 1615-1617).

¹¹⁰ BOA, *Bab-ı Asafî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHHM.d), 80/487 (H. 1024/M. 1615-1616).

¹¹¹ Bal, *agt.*, s. 13.

¹¹² BOA, *Bab-ı Asafî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHHM.d), 24/443 (H. 981-982/M. 1573-1574). Konuyla ilgili hükümlerin genel içeriği şu şekildedir: *Yerlü ve müртеşi ve ehl-i örf havâsına tâbi câhil ve köhne olan nevâ'ibi istihdam itmeyüp ehl-i ilim ve mütedeyyin ve müteşerri' nâ'ibler istihdam idüp min' bâd emrime muhalif iş eylemeyesin...*" denilerek bu gibi uyarılar hükümlerde tekrar edile gelmiştir. BOA, *Bab-ı Asafî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHHM.d), 27/339, 3/1372 (H. 966-968/M. 1558-1560).

¹¹³ BOA, *Bab-ı Asafî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHHM.d), 96/238 (H. 1089-1090/M. 1678-1679).

¹¹⁴ Bal, *agt.*, s. 11.

¹¹⁵ Feyzioğlu, Kılıç, *agm.*, s. 35, 37, 39.

¹¹⁶ Mekteb-i Nüvvab'ın (Mekteb-i Kudat) açılış amacı kadılık teşkilatı içerisinde görev yapacak olan bireylere Arapçayı, miras hukukunu, güzel yazı yazmayı ve şer'î belge düzenlenmenin yöntemlerini öğretmektir. Eğitim süresi iki yıl olan medrese, her yıl neredeyse otuz öğrenci mezun etmiştir. Liyakatli eleman yetiştirmeyi amaçlayan okul 1924 yılında şer'îyye mahkemelerinin kaldırılmasına binaen hizmet hayatına son verilmiştir. Bkz. İlhami Yurdakul, "Mekteb-i Nüvvâb", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C. Ek-2, Ankara 2019, s. 240.

¹¹⁷ Mehmet Öz, *Kanun-ı Kadimin Peşinde Osmanlı'da Çözümle ve Gelenekçi Yorumcuları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2021, s. 70-71.

OSMANLI DEVLETİ'NDE NAİPLER HAKKINDA DEVLET MERKEZİNE YANSIYAN YOLSUZLUK VE ŞİKÂyetLER (1544-1795)

4. Naïplerin İşledikleri Suçlar Karşısında Aldıkları Cezalar

Osmanlı Devleti'nde cezalar had, kısas ve tazir olarak gruplandırılmaktadır. Bir hukuk adamı olarak naïplerin işledikleri suçların yekünü ise "tazir suçları" sınıfına girmektedir. Tazir suçları, had ve kısas suçlarının haricinde kalan, Allah ve kul hakkına zarar veren eylemleri niteler. Bu suçların ceza hükmü Kur'an ve sünnet tarafından belirlenmemiş olup mahkemenin kararına bırakılmıştır. Diğer taraftan had ve kısas cezalarının yanında tazir cezaları da verilebilmekteydi.¹¹⁸ Elbette ki verilecek karar kanunnameler çerçevesinde belirlenmiş ve keyfi inisiyatifte bırakılmamıştır.¹¹⁹ Tazir suçları çeşitli olmakla birlikte bunları sınırlandırmak olası değildir. Ancak bunlardan birkaçı şu şekilde sıralanabilir: Rüşvet, yalancı şahitlik, borca karşı sadakatsizlik, hile yoluyla mal satımı, ibadetlerin terk edilmesi, dolandırıcılık, yolsuzluk, görevi kötüye kullanma ve evrakta sahtecilik. Bu suçlar karşısında mahkemenin verdiği cezalar ise suçun miktarı, türü, yol açtığı zararlar ve suça iten faktörler dikkate alınarak değişkenlik gösterebilmekteydi. Mahkemeler tarafından tazir suçlarına verilen cezalardan bazıları şunlardır: sürgün, hapis, görevden azletme, küreğe koyma ve celde.¹²⁰ Açıkça görülmektedir ki naïplerin işledikleri suçlar ve aldıkları cezalar tazir kategorisinde değerlendirilmektedir. Hükümler incelendiğinde en çok verilen tazir cezası ise naïplerin görevlerinden feragat etmeleri yönündedir. Örneğin 1580 tarihli bir mahkeme kaydında Kayseri'nin Karahisar-ı Develü (Yeşilhisar) kazası ahalileri, Sinek Mustafa adlı naibi, köylünün evlerini, bağlarını ve mallarını -muhtemelen izinsiz olarak- alıp satmasından ve eşkıya ile ittifak içerisinde olmasından dolayı önceden şikâyet etmişler. Köylünün bu şikâyeti üzerine naip hapis cezasına çarptırılmıştır. Ancak daha sonra naip serbest bırakılmış ve kendisine tekrar niyabet makamı verilmiştir. Nitekim naip çirkin davranışlarda bulunmaya devam edince hiçbir surette kendisine naiplik yaptırılmaması şartı ile niyabet statüsünden atılmıştır. Buradan bir naibin birkaç kez niyabet makamına getirilebildiği sonucu çıkarılabilir. Yine 1580 tarihli bir hükümde Hızır İlyas adlı naibin uygunsuz davranışları ve kanuna riayet etmemesi şikâyet edilmiş ve bahsi geçen şahıs naiplik müessesesinden atılmıştır.¹²¹ 2 numaralı Karaman Ahkâm Defterine ait 1744 tarihli iki hükümde ise naïplerin yerliden olmaları ve rüşvet almaları şikâyet edilmiş ve neticede görevlerine son verilmiştir.¹²²

Genel itibarıyla işledikleri suçun türüne göre naïplere verilen yaygın cezalardan biri görevden azil/el çekirtmeydi. Ancak bazı zamanlarda azledilen kişilerin eski görevlerine dönebilmelerine imkân sağlanmış ve tekrar naiplik yapabilmeleri için hüküm gönderilebilmiştir. Kimi hallerde ise görevden azille birlikte tekrar hüküm verilse dahi niyabet makamına bir daha getirilmemesi yönünde kararlar da alınabilmiştir.¹²³ Nitekim bazı naïplerin haklarında çıkan görevden azledilme, sürgün vb. kararlara riayet etmedikleri dahası naiplik yapmaya devam ettikleri görülmüştür. Bu durum haklarında çıkan ceza hükmü içeren belgeyi, ilgili kişi veya kişilerden rüşvetle satın almaları yoluyla gerçekleştirebilir. Böyle bir vaziyette de tekrar şikâyet vuku bulmadıkça muhtemelen bu durumdan merkezî idarenin haberi olmuyordu. Örneğin 1565 tarihli bir hükümde Antalya kadısı naibi Sinan hakkında dört, beş defa niyabetten azlolunması yönünde karar çıkmasına rağmen kişi naiplik yapmaya devam etmiştir. Kanuna aykırı bu vakianın sebebi Antalya'ya bağlı Teke ili beyine sorulmuştur. Devlet, söz konusu naibin kendisi hakkında çıkan kararı satın alıp almadığının veyahut reyaya zulmettiği yönündeki şikâyetlerin doğru olup olmadığının araştırılmasını ve hakikatin ortaya çıkarılmasını istemiştir.¹²⁴ Naïplerin makamlarını bırakmaları yönündeki emirlere uymamaları, herhalde taşıdıkları statüyü, bu statüye verilen ayrıcalıkları ve gelirleri kaybetmek istememelerinden ileri gelmiş olmalıdır.

Osmanlı Devleti'nde sürgün kişi veya kişilerin bulunduğu mahalden, devlet tarafından belirlenen mahalle müebbet ya da geçici olarak gönderilmesi hadisesi olarak tanımlamak mümkündür. Osmanlı ceza metotlarından birisi olan sürgün hem had hem de tazir suçlarına karşı verilebilmekteydi. Sürgün cezasının sebepleri çeşitli olmakla birlikte bazıları şu şekilde sıralanabilir: İftira, küfür, hırsızlık, rüşvet, evrakta sahtecilik, fuhuş, emre karşı gelmek, halka zulüm vb.¹²⁵ Bu fiillerden bir ya da birkaçını işleyen naïplerin de sürgüne gönderildiklerine dair çeşitli hükümler mevcuttur. Örneğin 1595 tarihli bir hükümde Osmanlı ülkesi sınırları içinde bulunan günümüzde Ermenistan Cumhuriyeti'nin başkenti konumundaki Erivan/Revan bölgesi mahkemesinde naip olan

¹¹⁸ Esra Yakut, *Osmanlı Hukukunda Tazir Cezaları*, Seçkin Yayınları, Ankara 2011, s. 23-25.

¹¹⁹ Esra Yakut, "Tanzimat Dönemine Kadar Osmanlı Hukuku'nda Taziri Gerektiren Suçlar ve Cezaları", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S. 2, 2006, s. 35.

¹²⁰ Tuncay Başoğlu, "Ta'zir", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C. 40, İstanbul 2011, s. 199-201.

¹²¹ BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHHM.d), 43/23,75 (H. 988/M. 1580). Aynı konuda benzer hükümler için bkz.: BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHHM.d), 3/717; 21/764; 21/736; 23/470; 26/113; 26/121; 27/209; 34/313; 34/348; 34/533; 35/490; 35/1032; 36/42; 36/494; 43/75; 43/382; 43/416; 45/159; 49/279; 51/317; 52/222; 52/339; 52/875; 58/127; 58/171; 58/290; 62/530; 66/474; 67/29; 69/35; 69/149; 79/222; 79/847; 80/474; 80/872; 118/1290.

¹²² BOA, *Bab-ı Asaî, Karaman Ahkâm Evrakı*, (BOA, A.DVNSAHK.KR.d),2/117;129 (H. 1157-1159/M. 1744-1746).

¹²³ BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHHM.d), 12/613 (H. 978-979/M. 1570-1572). Aynı konuda benzer hükümler için bkz.: BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHHM.d), 35/1020; 49/489; 58/290.

¹²⁴ BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHHM.d), 6/1230 (H. 972/M. 1564-1565). Aynı konuda benzer hükümler için bkz.: BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHHM.d), 14/1007; 14/1424; 15/760; 22/180; 43/382; 48/160; 49/449; 49/489; 52/219; 58/290; 73/139; 102/482.

¹²⁵ Mehmet Güneş, "Osmanlı Devleti'nde Sürgün Cezası ve Karahisar-ı Sahib'e Yapılan Sürgünler (1815-1839)", *History Studies*, C. 8, S. 1, 2016, s. 51-52.

Mahmut adlı kişinin halka zulmettiği gerekçesiyle evvelden hakkında iki kere naiplikten atılması hususunda emir verilmiştir. Ancak naip Mahmut verilen bu emre uymamış, görevini bırakmayarak halka zulmetmeye devam etmiştir. Bu hâl üzerine Divân-ı Hümâyün bu şahsın sürgün edilmesine karar vermiş ve bu vaziyetin hâlini Revan Beylerbeyine bırakmıştır.¹²⁶

Naiplerin çoğu Osmanlı Devleti'nde sürgün yeri olarak kullanılan Kıbrıs ve Lefkoşa gibi bölgelere gönderilmekteydi. 1574 tarihli bir hükümde Konya'ya tabi Kınık adlı köyde naiplik yapan Saru Fakih adlı kişi, karıştığı kötü işlerden dolayı Kıbrıs'a sürgün cezası almıştı. Ancak o, sürgün yerine gitmeyip hakkında çıkan karara itiraz etmiştir. Divân-ı Hümâyün şahsın evi varsa satılmasını ve bulunduğu yerden ilişkisinin kesilip derhal Kıbrıs'a sürülmesini Karaman Beylerbeyine emirle bildirmiştir.¹²⁷ 1793 tarihli başka bir hüküm de yine naip sürgünüyle ilgiliydi. Bulgaristan sınırları içerisinde bulunan Niğbolu sancağına bağlı Tırnova bölgesi naibi olan Mehmet Arif Efendinin halktan yekünca fazla miktarda para aldığı sebebiyle Lefkoşa'ya sürgün edilmesine karar verilmiş, ancak bu hükmün altına yazılan başka bir hükümde ise Lefkoşa'da idam edilmesi emredilmiştir.¹²⁸ Naiplerin idam edildiğine dair hükümlere çok sık rastlanmasa da idam cezasına çarptırılan naiplerin de olduğu açıkça görülmektedir. Burada Osmanlı Devleti'nin adaleti sağlama ve uygulama konusu üzerinde önemle durduğu, hukuku ve adaleti sağlamakla görevli kimselerin yolsuzluklarını ve görevlerini kötüye kullanmalarını engellemeye çalıştığı söylenebilir.

Osmanlı Devleti zamanında donanma gemilerinin bir bölümü kürekli çektiricilerden oluştuğu için kürek çekecek insan gücüne ihtiyaç hâsıl oluyordu. Donanmanın kürekçi ihtiyacını gidermek maksadıyla herhangi bir sebepten suç işleyen bazı kimselerin örfî ceza olarak küreğe konulmaları usulü uygun görülmüştür.¹²⁹ Naip de bu cezadan payına düşeni almışlardır. 1570 tarihli Bosna Hersek beyine gönderilen bir hükümde naiplerin halka zulmettiğine dair yazılan şikâyetlerin doğruluğu kanıtlandığı takdirde bu kişilerin küreğe konularak cezalandırılmaları merkez tarafından kararlaştırılmıştır.¹³⁰ 1573 tarihli bir davada ise Baba adlı kasabanın naibi halktan fazla miktarda vergi almasından dolayı önceden görevine son verilmiştir. Ancak naip verilen karara aldırış etmeyerek naiplik görevini sürdürmüştür. Bu hâl üzere Divân-ı Hümâyün naibin görevine son verilmesini, şayet bu sefer de verilen emre uymazsa küreğe konulmasını emretmiştir.¹³¹ Söz konusu olayda devlet görevlisi için görevden azletme, suçtan caydırıcı bir ceza yöntemi olmamıştır. Bu sebeple emre itaat etmeyenler ve evvelden sicili bulunanlar daha ağır cezalara çarptırılmışlardır.

Osmanlı Devleti'nde suçlulara verilen cezalardan biri de kalebentlik cezasıdır. Bu ceza mahkemece yargılanan kişinin suçunun sabit olması halinde kaleye hapsedilmesi olayıdır.¹³² Suçlu naiplerin zaman zaman kalebentlik cezasına da çarptırıldıkları görülmüştür. 1692 tarihli bir hükümde İzmit mahkemesinde naip olan Tatar Ahmed adlı naibin fenalıklarından ve zulmünden halk şikâyetçidir. Bu sebeple Divân-ı Hümâyün bu naibin kaleye hapsedilmesini, emir gelmedikçe de serbest bırakılmamasını tembihlemektedir.¹³³ 1699 tarihli bir hükümde ise Kayseri naibi evvelden türlü fenalıkları için kale hapsine çaptırılmış, ancak naip, Divân'a bir arzual sunarak nefsinin ıslah ettiğini beyan etmiş ve cezasının affını istemiştir. Bu hâl üzerine Kayseri'de kalmamak şartıyla serbest bırakılmıştır.¹³⁴ Buradan anlaşılmaktadır ki bir kişinin kalebentlik süresi şahsın nefsinin terbiye etmesiyle ya da padişah tarafından genel bir affa tabi tutulmasıyla doğrudan ilgilidir. Zira hükümlerden ceza sürelerine ait kesin bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Öte yandan verilen cezalar mukayese edildiğinde kalebentlik, küreğe konma cezasına göre hafif bir ceza olmasına rağmen sürgüne göre ağır bir cezadır.¹³⁵ Anlaşılan odur ki naip hakkında uygulanan bu cezalar işledikleri suçun türüne, ağırlığına ve tekrarına göre değişkenlik göstermektedir.

¹²⁶ BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHH.d), 73/139 (H. 1003-1004/M. 1594-1595).

¹²⁷ BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHH.d), 24/434 (H. 981-982/M. 1573-1574), Aynı konuda benzer hükümler için bkz.; BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHH.d), 8/50; 19/329; 22/335; 24/434; 26/82; 26/409; 80/418; 82/173; 103/548; 109/53; 110/2201; 110/2228; 110/2498; 112/60; 115/1264; 116/404; 116/635; 116/646; 116/1087; 122/424.

¹²⁸ Çelik, *agt.*, s. 494.

¹²⁹ Mehmet İpşirli, "Kürek Cezası", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C. Ek-2, Ankara 2019, s. 112.

¹³⁰ BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHH.d), 9/86 (H. 977-978/M. 1569-1571), Aynı konuda benzer hükümler için bkz.; BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHH.d), 27/826; 52/711; 72/558.

¹³¹ BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHH.d), 23/470 (H. 981/M. 1573-1574).

¹³² Güler Bayraktar, *Osmanlı Devleti'nde Kal'a Bend Cezası (5 Numaralı Kal'a Bend Defteri, Z. 1150-B. 1151)*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat 2003, s. 24.

¹³³ BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHH.d), 103/289 (H. 1103-1107/M. 1692-1695), Aynı konuda benzer hükümler için bkz.; BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHH.d), 52/401; 103/548; 107/92; 111/135; 112/1068; 112/1346; 114/701; 115/356; 115/1199; 115/1411; 115/1449; 115/1645; 115/1863; 115/2236; 115/2368; 115/2579; 115/2637; 116/20; 116/290; 116/442; 116/491; 116/540; 116/561; 116/599; 116/716; 117/2; 117/630; 128/177.

¹³⁴ BOA, *Bab-ı Asaî, Mühimme Evrakı*, (BOA, A.DVNSMHH.d), 111/135 (H. 1112-1113/M. 1700-1702).

¹³⁵ Bayraktar, *agt.*, s. 25.

OSMANLI DEVLETİ'NDE NAİPLER HAKKINDA DEVLET MERKEZİNE YANSIYAN YOLSUZLUK VE ŞİKÂyetLER (1544-1795)

SONUÇ

Naip, kadı adına onun görev ve sorumluluklarını yerine getiren devlet görevlisidir. 16. yüzyılda diğer bazı kurumlarda görülen bozulmalara paralel olarak naiplik kurumu da bozulmaya yüz tutmuştur. Bunun sebepleri arasında ekonomik sıkıntılar, iç meseleler, makamların iltizam usulüyle verilmesi, emanetin ehline verilmemesi ve ilmiye kurumunun yozlaşması sayılabilir. Adaletin tecellisini sağlayan naiplik kurumunun bozulması şüphesiz en çok reyayı etkilemiştir. Kadı naiplerinin kanuna uygun olmayan tutum ve eylemlerinden olumsuz etkilenen reaya, çoğu zaman durumu hükümet merkezine bildirmiştir. Mektup veya dilekçe yazarak hak arayışını sürdürmüştür. Osmanlı padişahları, mağduriyeti ve adalet sistemindeki yozlaşmayı önlemek adına Türk ve İslam geleneğinden gelen bir uygulamayı devreye sokmuş, farklı tarihlerde adaletnameler yayımlamıştır. Naiplerin rüşvet almamaları, rüşvet ile makam elde edenlerin istifası, bu kuruma atanacak kişilerin eğitimli-dindar kişilerden seçilmesi veya yolsuzluk yapanların meslekten el çektilmeleri ve cezalandırılmaları adaletnamelerde sıkça tekrarlanmıştır. Neticede bir hukuk adamı olarak naipler de Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan diğer tüm insanlar gibi yargıya tabii tutulmuş, haklarında işlem başlatılmış ve suçlarının sabit olması halinde cezaya çarptırılmışlardır. Uygulanan bu cezaların amacı da şüphesiz kişiyi kötü davranışından ıslah etmek, toplum düzenini sağlamak ve adaleti tesis etmektir. Her ne kadar yaşanan bu usulsüzlükler engellenmeye çalışılsa da incelenen hükümlerde de sabittir ki meselenin topyekûn çözümü yönünde kesin bir netice hâsıl olmamıştır. Yine de böyle durumlarda hükümet bu kişileri cezalandırmaktan geri durmamış ve kürek, sürgün, kale hapsi veyahut görevden azil gibi cezalar verilerek naiplik kurumu ıslah edilmeye çalışılmıştır.

Şunu da unutmamak gerekir ki makalenin konusu işlenirken kullanılan mühimme defterlerinden naiplere dair yolsuzluk, şikâyet, ceza konulu hükümler seçildiği için elbette bu çalışmada naiplerle ilgili olumsuz örnekler ortaya/öne çıkmıştır. Ancak bu durum Osmanlı Devleti'nde görev yapan tüm naipler için genelleme yapılamaz, geçerli sayılamaz. Zira yine hükümlerde çeşitli konularda vuku bulan usulsüzlük, haksızlık, yolsuzluk vs. gibi davalar merkez tarafından naibe hitaben yazılmış, çözümü ve adaletin tecellisi kendisinden istenmiştir. Öte yandan kanun dışı olaylara karışan, haksızlık yapan naiplerin var olduğu gibi haksızlığa uğrayan, dövülen, mahkemesi basılan naipler de bulunmaktadır. Bu türden olaylar da devlet kurumlarının tuttuğu kayıtlara yansımıştır. Neticede toplum yönetim anlayışının temeli adalet sistemine dayalı bir ülkede gerek padişahın ve gerekse devlet görevlilerinin adaletin getirdiği yükümlülükleri yerine getirmesi, toplumun huzuru ve devletin bekası için son derece önemli görülmüştür. Bu sebeple Osmanlı devlet idaresi de adaletin tesisi ve adaleti icra eden kurumlardaki bozulmaları ıslah etmek için adalet teşkilatı içerisindeki görevlilerin suistimallerini ve usulsüzlüklerini araştırmaya, bu yöndeki olumsuz tutumları engellemeye çalışmıştır.

 GTTAD	
Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, *Bab-ı Asafl, Mühimme Evrakı* (BOA, A.DVNSMHH. d.) nr: 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 58, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 85, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 102, 103, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 122, 128, 133, 135, 136, 137, 168, 190.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, *Ali Emiri, Sultan Selim III Evrakı*, (AE.SSLM. III.), 6.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, *Bab-ı Asafl, Erzurum Ahkam Evrakı*, (A.DVNSAHK.ER..d.), 1.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, *Bab-ı Asafl, Karaman Ahkam Evrakı*, (A.DVNSAHK.KR..d.),2.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, *Bab-ı Asafl, Sivas Ahkam Evrakı*, (A.DVNSAHK.SS..d.),1, 2.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, *Kamil Kepeci, Rumeli Ahkam Evrakı*, (BOA, KK.d.), 0062.

2. Kitaplar, Makaleler, Tezler, Ansiklopedi Maddeleri

AKDAĞ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyancıları*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1975.

AKTAŞ, Necati, “Atik Şikâyet Defteri”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1991, ss. 68.

ARAZ, Yahya, *16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Başlarına Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2017.

AVCI, Mustafa, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, Gökkuşbu, İstanbul 2004.

AYDIN, Bilgin, *XVI. Yüzyılda Divân-ı Hümayun ve Defter Sistemi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2017.

BAL, Emel Bengü, *Tanzimat Sonrası kadı ve Naip Yetiştirmek Amacıyla Kurulan Okul: Mekteb-i Nüvvab, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Sakarya 2016.

BAŞOĞLU, Tuncay, “Ta’zir”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C. 40, İstanbul 2011, ss. 198-202.

BAYRAKTAR, Güler, *Osmanlı Devleti’nde Kal’a Bend Cezası (5 Numaralı Kal’a Bend Defteri, Z. 1150-B. 1151)*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat 2003.

BAYTİMUR, Suha Oğuz, “Osmanlı Devleti’nde Hırsızlık Suçları ve Uygulanan Cezalar (1789-1839)”, *Studies of the Ottoman Domain (Osmanlı Hakimiyet Sahası Çalışmaları)*, C. 8, S. 15, 2018, ss. 91-108.

BAYTİMUR, Suha Oğuz, *Osmanlı Devleti’nde Hapis ve Sürgün Cezaları (1791-1808)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Elâzığ 2011.

ÇADIRCI, Musa, “Tanzimat’ın İlanı Sıralarında Osmanlı İmparatorluğu’nda Kadılık Kurumu ve 1838 Tarihli Tarîk-i İlmiyye’ye Dair Ceza Kanunnamesi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 14, S. 25, 1981, ss. 139-161.

ÇELİK, Hatice, *Mühimme-i Mektûme Defteri Nr. 1 (1203-1207/1788-1793) (inceleme-çeviriyazı)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2019.

ÇELİKDEMİR, Murat, DEMİR, Mustafa, “18. Yüzyılın Üçüncü Çeyreğinde Ayıntab’da Yönetim ve Yerel Elitler”, *Gaziantep Üniversitesi Ayıntab Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S.1, 2019, ss. 38-57.

DAŞÇIOĞLU, Kemal, “Osmanlı Döneminde Rüşvet ve Sahtekârlık Suçları ve Bunlara Verilen Cezalar Üzerine Bazı Belgeler”, *Sayıştay Dergisi*, S. 59, 2005, ss. 119-124.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2012.

DÜZDAĞ, Ertuğrul, *Kanuni Devri Şeyhülislâmı Ebussuud Efendi Fetvaları*, Kapı Yayınları, İstanbul 2012.

EKİNCİ, Ekrem Buğra, “Osmanlı Hukukunda İzinname ile Nikâh”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S. 2, 2006/Güz, ss. 41-60.

OSMANLI DEVLETİ'NDE NAİPLER HAKKINDA DEVLET MERKEZİNE YANSIYAN YOLSUZLUK VE ŞİKÂyetLER (1544-1795)

EMECEN, Feridun, "Devre Çıkma", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul 1994, ss. 250-251.

ERİM, Neşe, "Osmanlı İmparatorluğunda Kalebendlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme", *Osmanlı Araştırmaları*, C. 4, S. 4, İstanbul 1984, ss. 79-88.

FEYZİOĞLU, Hamiyet Sezer, KILIÇ, Selda, "Tanzimat Arifesinde Kadılık-Naiplik Kurumu", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 24, S. 38, 2005, ss. 31-53.

FULİN, Neslihan, "Osmanlı'da Rüşvet ve Cezası", *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi (ATAD)*, C. 1, S. 1, 2019, ss. 26-36.

Gelibolulu Mustafa Âli, *Siyaset Sanatı Nushatü's-Selâtin İnceleme-Sadeleştirme-Metin-Tıpkıbasım*, haz. Faris Çerçi, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul 2015.

Göriceli Koçi Bey, *Koçi Bey Risalesi (Eski ve Yeni Harflerle)*, haz. Yılmaz Kurt, Ecdad Yayınları, Ankara 1994.

GÜMRÜKÇÜOĞLU, Saliha Okur, *Şikâyet Defterleri Işığında Osmanlı Hukuku ve Uygulanışı (1649-1653)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2010.

GÜMÜŞÇÜ, Osman, DEMİR, Alpaslan, ERDOĞAN ÖZÜNLÜ, Emine, *Türkiye'nin Kayıp Köyleri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2020.

GÜNAY, Ramazan, "Osmanlı Arşiv Kaynakları İçerisinde Ahkâm Defterleri: Gelişim Seyri, Muhtevası ve Önemi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 17, 2013, ss. 9-29.

GÜNEŞ, Mehmet, "Osmanlı Devleti'nde Sürgün Cezası ve Karahisar-ı Sahib'e Yapılan Sürgünler (1815-1839)", *History Studies*, C. 8, S. 1, 2016, ss. 49-70.

İNALCIK, Halil, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

İNALCIK, Halil, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adalet*, Kronik Yayınları, İstanbul 2018.

İPŞİRLİ, Mehmet, "Kürek Cezası", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C. Ek-2, Ankara 2019, ss. 112-114.

İPŞİRLİ, Mehmet, "Nâib-Osmanlılarda-", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul 2006, ss. 312-313.

İPŞİRLİ, Mehmet, *Osmanlı İlimiyesi*, Kronik Yayınları, İstanbul 2021.

KARADENİZ, Feriha, *Kadılar Hakkında Yapılan Şikâyetler ve Kadıların Salahiyetlerini Suistimalleri*, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1996.

KARS, Rümeyza, "Osmanlı Devleti'nde İlimiye Mensuplarına İlişkin Yozlaşmanın Mühimme Defterlerindeki Yansımaları (1600-1800)", *Mecmua-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 10, 2020, ss. 347-368.

KAYAR, Betül, "Osmanlı Yargı Teşkilatında Naib", *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi (YBHD)*, S. 1, 2020, ss. 189-234.

KELEŞ, Erdoğan, "Tanzimat Döneminde Rüşvetin Önlenmesi için Yapılan Düzenlemeler (1839-1858)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 24, S. 38, 2005, ss. 259-280.

KOCAMAN, Kaan, *XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Rüşvet*, Libra Yayınları, İstanbul 2020.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., "Mühimme Defteri", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C. 31, Ankara 2020, ss. 519-522.

MUMCU, Ahmet, *Tarih İçinde Genel Gelişimiyle Birlikte Osmanlı Devleti'nde Rüşvet-Özellikle Yargıda Rüşvet*, İnkılâp Yayınları, Ankara 2005.

ORTAYLI, İlber, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Kronik Yayıncılık, İstanbul 2021.

ÖZ, Mehmet, *Kanun-ı Kadimin Peşinde Osmanlı'da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2021.

ÖZCAN, Almıla Gökçe, *Kâtip Çelebi'nin Düstürü'l-Amel Li-İslâhi'l-Halel ve Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın Nesâyihü'l Vüzera Ve'l-Ümera Adlı Eserlerine Göre Osmanlı Yönetim Anlayışı ve Toplum Düzeni*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2008.

ÖZTÜRK, Said, “Kassâm”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul 2001, ss. 579-582.

SAHİLLİOĞLU, Halil, “Arus Resmî”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul 1991, ss. 422-423.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2014.

WHITE, Sam “*Osmanlı'da İsyân İklimi Erken Modern Dönemde Celali İsyânları*”, Çev. Nurettin Elhüseyni, Alfa Basım Yayın, İstanbul 2013.

YAKUT, Esra, “Tanzimat Dönemine Kadar Osmanlı Hukuku'nda Taziri Gerektiren Suçlar ve Cezaları”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S. 2, 2006, ss. 25-40.

YAKUT, Esra, *Osmanlı Hukukunda Tazir Cezaları*, Seçkin Yayınları, Ankara 2011.

YILMAZ, Savaş, “III. Murad Döneminde Anadolu ve Rumeli Eyaletlerinde Kadı ve Naiplerin Değerlendirilmesi”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 5, S. 18, 2018, ss. 420-441.

YURDAKUL, İlhami, “Mekteb-i Nüvvâb”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C. Ek-2, Ankara 2019, ss. 240-241.

YÜCEL, Yaşar, *Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler III. KitâbuMesâlih'il-Müslimîn ve Menâfi'i'l-Mü'minîn Metnin Türk Harflerine Çevirisi ve Değerlendirilmesi*, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara 1981.

**OSMANLI DEVLETİ'NDE NAİPLER HAKKINDA DEVLET MERKEZİNE YANSIYAN
YOLSUZLUK VE ŞİKÂYETLER (1544-1795)**